

RANDSTAD 2040

SAMENVATTING STRUCTUURVISIE

**Deze samenvatting is een vereenvoudigde versie van de Structuurvisie Randstad 2040.
Aan deze samenvatting kunnen geen rechten worden ontleend.**

Voorwoord

Er komt heel wat op ons af in de Randstad. Waar elders al tekenen van krimp te zien zijn, blijft de Randstad de komende decennia groeien. In mensen en nog meer huizen voor steeds kleinere huishoudens. Maar ook in de werkgelegenheid en de bereikbaarheid die erbij hoort. En allemaal willen we een groene, aantrekkelijke en klimaatbestendige leefomgeving. Niet alleen voor onszelf, maar ook voor de generaties na ons. Intussen maken we ons nu al volkomen terecht bezorgd om de voortwoekerende ‘verrommeling’ en het verdwijnen van het groen en de open ruimte.

Dat is precies het spanningsveld waarin het kabinet en de bestuurders uit de Randstad, de afgelopen periode gewerkt hebben aan de structuurvisie Randstad

2040. Deze visie geeft een impuls aan een Randstad die zich in alle opzichten kan meten met andere stedelijke gebieden in Europa en daarbij ook nog eens duurzaam en klimaatbestendig is. De visie zet de koers uit voor onze ruimtelijke ontwikkeling op lange termijn. En niet alleen waar het gaat om bouwen en plannen, maar ook om de relatie tussen ruimtelijke ontwikkeling en onderwerpen als natuur, recreatie, onderwijs, gezondheid en arbeidsparticipatie.

Een structuurvisie is geen blauwdruk. De invulling maken we samen. Overheid, maatschappelijke organisaties, individuele burgers en het bedrijfsleven. Daarom is bij de voorbereiding een inspirerende dialoog gevoerd met al deze partijen. Natuurlijk is ook gebruik gemaakt van de

adviezen van planbureaus en adviesraden en van ontwerp onderzoek. Alleen door rekening te houden met de voorkeuren en ambities van toekomstige uitvoerders en door gebruik te maken van hun kennis, kan de uitvoering van de visie een succes worden.

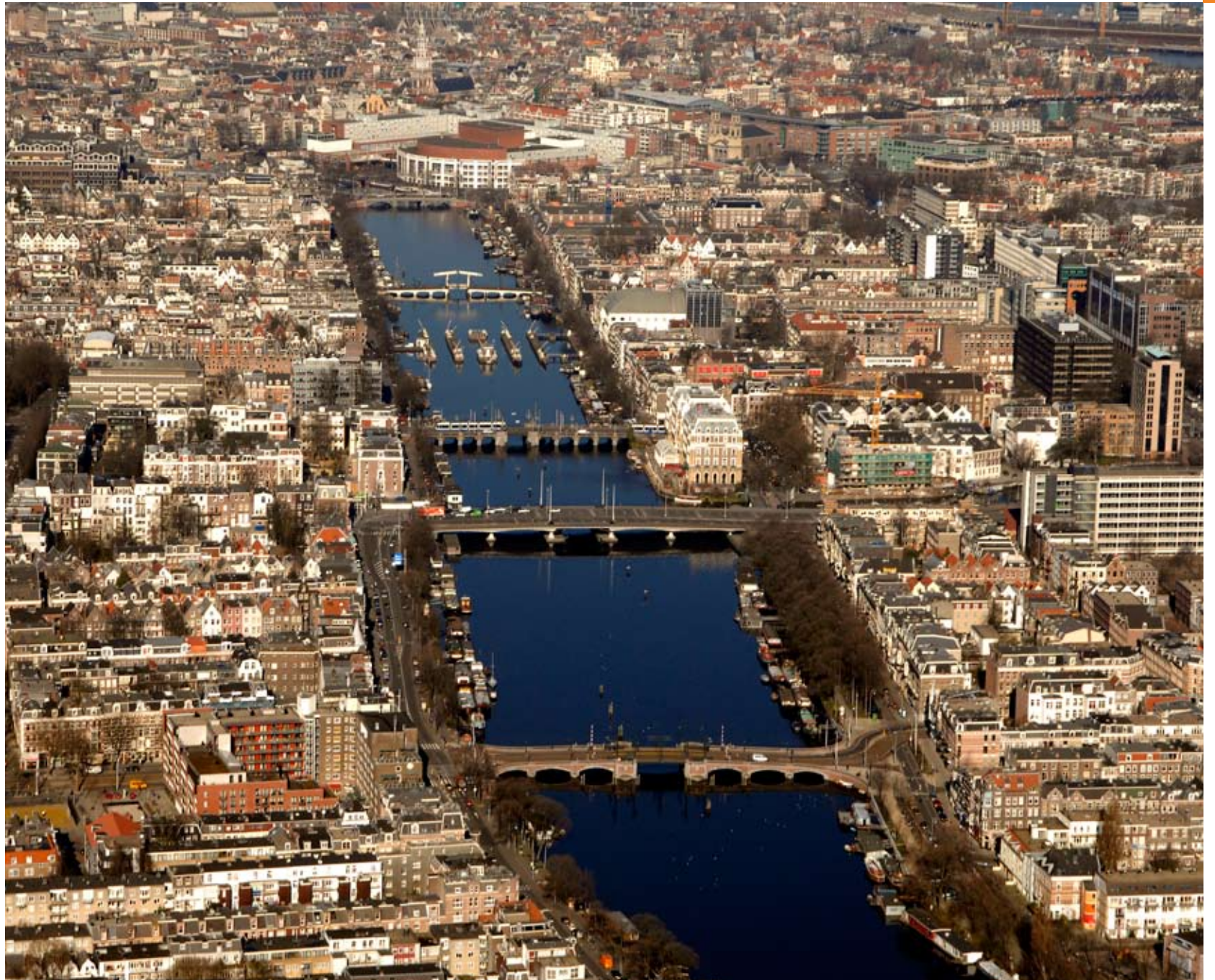
De structuurvisie Randstad 2040 is een onderdeel van het kabinetsbrede Programma Randstad Urgent. Daarin werken gemeenten, provincies en stadsregio's samen met het kabinet aan een sterke Randstad en een sterk Nederland. Dit programma bestaat uit een aantal projecten dat op korte termijn om besluitvorming vraagt. Het kabinet wil met Randstad 2040 aangeven dat ook het werken aan de lange termijn nú urgentie heeft.

De komende periode komt het erop aan dat rijk, regio, private partijen, burgers en maatschappelijke organisaties samen uitvoering geven aan de visie. Een duurzame uitvoering met respect voor groen en open ruimte. Ik zie het als mijn taak om de meerwaarde van ruimtelijke sleutelprojecten te onderzoeken en te verkennen welke 'Randstad Sleutelprojecten', van strategische en internationale betekenis kunnen zijn voor de Randstad. In de voorbereiding van de visie heb ik gemerkt dat voor een dergelijke totaalaanpak steun en enthousiasme bestaat. Dat is ook nodig, want '2040 is nu'

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Jacqueline Cramer

Inhoudsopgave

8 Hoofdstuk 1

Randstad: topregio in Europa

- 10 Structuurvisie
- 13 Programma Randstad Urgent
- 14 Proces

16 Hoofdstuk 2

Keuzes van het kabinet

- 20 Leidende principes
- 22 Ruimtelijke keuzes
- 25 Randstad blijvend beschermen tegen overstromingen
- 25 Anticiperen op toenemende verzilting en watertekort
- 26 Van Groene Hart naar Groenblauwe Delta: beschermen, ontwikkelen en klimaatbestendig inrichten
- 31 Beschermen en ontwikkelen van landschappelijke differentiatie
- 31 Transitie van de landbouw
- 32 Ontwikkeling van groene woon- en werkmilieus gekoppeld aan groenblauwe opgave
- 34 Ontwikkeling groenblauwe kwaliteit bij de steden in de vorm van 'metropolitane parken'
- 38 Benutten en versterken internationale topfuncties
- 41 Verbeteren van de internationale verbindingen en andere stedelijke regio's

- 48 Opschalen van de stedelijke regio's: centrumontwikkeling op het niveau van de noordelijke en zuidelijke Randstad
- 49 Optimaal benutten en klimaatbestendig inrichten van de binnenstedelijke ruimte voor wonen, werken en voorzieningen door transformeren, herstructureren en intensiveren
- 54 Uitvoeren schaalessprong Almere in relatie met ontwikkeling regio Amsterdam, bereikbaarheid en ecologische verbetering IJmeer-Markermeer

60 Hoofdstuk 3

Acties voor de toekomst

- 63 Lopende beleidsprogramma's
- 64 Research en development agenda
- 64 Lopende projecten Programma Randstad Urgent
- 67 Randstad Sleutelprojecten
- 67 Uitvoeringsallianties

68 Hoofdstuk 4

Hoe zijn de keuzes tot stand gekomen

- 70 Aanleiding Randstad 2040
- 71 Dialoog
- 73 Advies en onderzoek
- 74 Ontwerp
- 74 Uitvoeringsallianties
- 75 Inbreng van rijk en regio
- 77 Tot slot

78 Verklarende woordenlijst

79 Colofon

1.

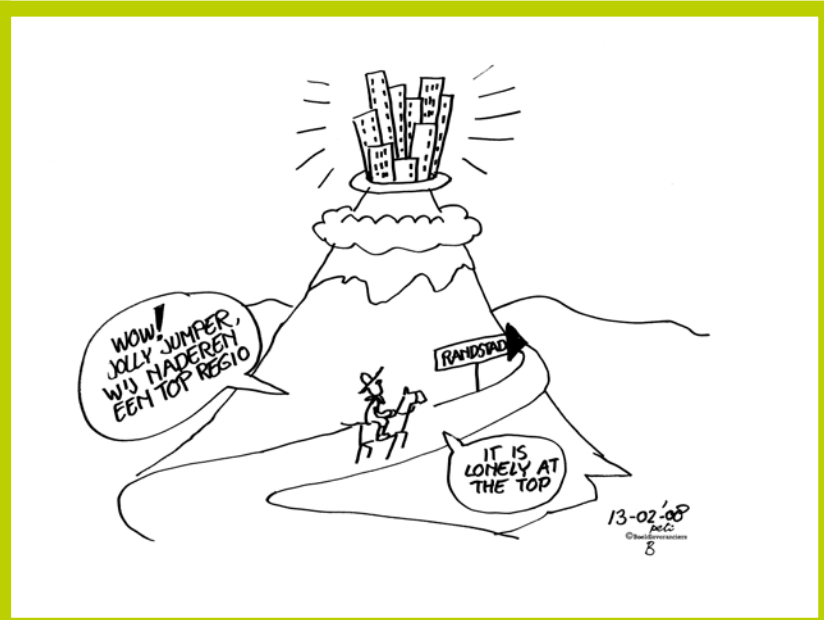
Randstad: topregio in Europa

Van de Randstad een duurzame en internationaal concurrerende topregio maken. Dat wil het kabinet bereiken met de Structuurvisie Randstad 2040. De Randstad is in 2040 een topregio van internationale betekenis met krachtige, aantrekkelijke steden die goed bereikbaar zijn over de weg en met het openbaar vervoer. Deze regio heeft veel verschillende en aantrekkelijke woonomgevingen en voldoende groen en water om te recreëren.

Hij is klimaatbestendig en veilig tegen overstromingen. Bovendien profiteert de Randstad in 2040 optimaal van de metropolitane diversiteit en kracht van Amsterdam en van de specifieke internationale topfuncties in Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Het aantal arbeidsplaatsen en de welvaartsgroei is mede daardoor hoog genoeg om de toenemende kosten voor sociale en andere voorzieningen te kunnen blijven dragen.

WAT IS EEN STRUCTUURVISIE?

In de Wet ruimtelijke ordening (Wro) staat dat gemeenten, provincies en rijk het ruimtelijk beleid voor hun grondgebied vastleggen in één of meer structuurvisies. Een structuurvisie is een strategisch beleidsdocument. In de visie worden de hoofdlijnen van de ruimtelijke ontwikkelingen van het gebied waarop de visie betrekking heeft, beschreven. In de structuurvisie wordt ook aangegeven hoe men dat beleid/die ontwikkelingen wil verwezenlijken. Met andere woorden welke bevoegdheden/instrumenten men daarvoor wil gaan gebruiken. Deze bevoegdheden kunnen bijvoorbeeld zijn: inpassingsplannen, projectbesluiten of algemene regels (rijk: AMvB of provincie: verordening). Instrumenten zijn bijvoorbeeld ook geld, communicatie of bestuurlijk overleg.

De bereikbaarheidsproblemen, de vergrijzing, de klimaatverandering, de hoge eisen die de maatschappij stelt aan de leefomgeving en de toenemende internationale concurrentie zijn maar een paar van de oorzaken die het noodzakelijk maken om de Randstad op lange termijn te versterken. Het kabinet heeft hoge ambities. Niet alleen in ruimtelijk-fysieke zin, maar ook als het gaat om bijvoorbeeld onderwijs, het tegengaan van segregatie en het culturele klimaat. Deze niet-fysieke onderwerpen zijn in de Structuurvisie Randstad 2040, waarvan dit een samenvatting is, geagendeerd, maar niet gedetailleerd uitgewerkt. De structuurvisie bevat primair de ruimtelijke keuzes en acties voor de lange termijn en het daarbij horende ruimtelijk ontwikkelingsbeeld.

PROGRAMMA RANDSTAD URGENT

De Structuurvisie Randstad 2040 maakt onderdeel uit van het Programma Randstad Urgent. Hiermee zetten kabinet, provincies, gemeenten en stadsregio's samen de schouders eronder om problemen in de Randstad aan te pakken. Knopen doorhakken en besluiten nemen, daar gaat het om bij dit programma. Zo wordt de Randstad internationaal een economisch sterke regio, nu en in de toekomst.

Gezamenlijk tot concrete resultaten komen

Om de ambities te kunnen bewerkstelligen, moet het kabinet met andere publieke en private partijen samenwerken. De opgaven moeten worden aangepakt op het schaalniveau waar ze spelen. Voor sommige ontwikkelingen betekent dit een aanpak op internationaal niveau. Denk bijvoorbeeld aan overstromingsrisico's van rivieren, veroorzaakt oor de klimaatverandering. Andere spelen eerder op lokaal of regionaal niveau zoals de woningmarkt. De projecten uit het Programma Randstad Urgent zijn belangrijk om tot concrete resultaten te komen. Net als de verschillende sectorale acties die voortvloeien uit onder andere de Mobiliteitsaanpak en de Agenda Landschap. Deze worden binnenkort vastgesteld. Verder zal het kabinet in het kader van het MIRT nadenken over het starten van een verkenning naar integrale en substantiële 'Randstad Sleutelprojecten'. Het kabinet denkt daarbij aan een gering aantal substantiële projecten met een grote nationale betekenis. Ze hebben een internationale uitstraling in fysieke én functionele zin en zijn integraal van karakter. Ze sluiten aan op de opgaven, de leidende principes en de keuzes uit deze visie. Uitvoeringsallianties spelen een belangrijke rol bij de uitvoering. Hierin werken belanghebbende partijen zoals overheden, marktpartijen en maatschappelijke organisaties samen. De uitvoeringsallianties zetten belangrijke onderdelen van de visie om naar acties. Op pagina 16 - 59 is uitgebreid te lezen hoe het kabinet concrete resultaten wil behalen.

Robuust en flexibel

De toekomst blijft altijd onzeker. Het kabinet wil en kan dan ook geen alomvattend beeld schetsen hoe de Randstad er in 2040 uitziet. In plaats daarvan zijn robuuste en flexibele keuzes gemaakt. Robuust in de zin dat ook bij onvoorziene omstandigheden en ontwikkelingen de keuzes meerwaarde hebben. Flexibel omdat op weg naar 2040 ook ruimte moet zijn en blijven om nieuwe inzichten en innovaties toe te kunnen passen bij de invulling van de keuzes.

Proces

De keuzes van het kabinet zijn tot stand gekomen na een uitgebreid proces langs de volgende sporen:

- Dialoog

In een dialoog met burgers en stakeholders zijn via het internet en fysieke bijeenkomsten meningen, visies en ideeën verzameld die invulling hebben gegeven aan het ontwikkelingsbeeld Randstad 2040

- Advies en onderzoek

Het kabinet heeft advies gevraagd aan de SER en de Vromraad in samenwerking met de Raad voor het landelijk gebied en Raad voor Verkeer en Waterstaat. Daarnaast hebben o.a. het Ruimtelijk Planbureau, het Mileu- en Natuurplanbureau en het Centraal Planbureau specifieke onderzoeken gedaan naar de Randstad.

- Ontwerp

De inhoudelijke discussie en de dialoog over de toekomst van de Randstad zijn gevoed via beelden uit ontwerpend onderzoek. Deze beelden zijn tot stand gekomen door nieuwe ontwerp vragen in beeld te brengen.

- Uitvoeringsallianties

Tijdens het proces is een aantal Uitvoeringsallianties gestart, waarin belanghebbende partijen, zoals overheden, markt-partijen en maatschappelijke organisaties, samenwerken. Daarnaast is gebruik gemaakt van de inbreng van rijk en regio. Meer over dit voortraject is te lezen op pagina's 68 - 77.

424

© CBS

IN 2040 GEEN GROEN MEER IN DE RANDSTAD?

GEEF UW MENING OP WWW.RANDSTAD2040.NL

 RANDSTAD2040

Het project 'Randstad 2040' is opgenomen in het kabinetprogramma 'Eenheid Oranje'. Daarin werken gemeenten, provincies en stadsregio's samen met het kabinet aan een sterke Randstad en een sterk Nederland.

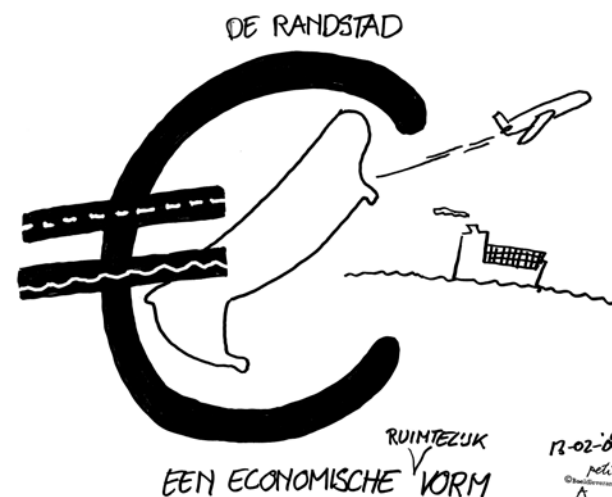
2.

Keuzes van het kabinet

Steden en stedelijke regio's zijn door de afnemende betekenis van nationale grenzen en het toenemende belang van de factor 'kennis' belangrijke spelers geworden in de wereldeconomie. De ruimtelijk-economische groei in Europa was de afgelopen jaren in belangrijke mate te vinden in relatief kleine, maar internationaal georiënteerde, steden als Barcelona, Frankfurt, Kopenhagen, Praag, Brussel, Helsinki, Dublin en Amsterdam. Er vindt een verdergaande specialisatie

en concentratie plaats. De steden en hun omringende regio's worden steeds meer de centra waar internationale macht op het gebied van economie, cultuur, politiek en kennis zich concentreert. Steden zijn de plekken van ontmoeting en kennisuitwisseling. Hier concentreert zich kennis, kennisontwikkeling en het creatieve vermogen om te komen tot vernieuwing van producten, diensten en productieprocessen. Steden worden daarmee steeds meer de motor van de wereldeconomie.

In de toekomst zullen steden en hun regio's steeds meer elkaars concurrenten zijn op het gebied van de vestigingscondities van internationale bedrijven. Het aanbieden van aantrekkelijke leefmilieus voor werknemers is daarbij belangrijk. De stad wordt een ontmoetings- en vestigingsplaats van internationale kenniswerkers, hoogopgeleiden én gezinnen met kinderen. Dat betekent dat er een aantrekkelijk leefklimaat gemaakt moet worden voor talentvolle mensen en innovatieve bedrijven. Mensen zoeken interessante, goede banen, een bijzondere woonomgeving met een rijkdom aan voorzieningen. Het kabinet gaat dan ook uit van meer ruimtelijke kwaliteit in en aantrekkelijkheid van de steden en hun omgeving.

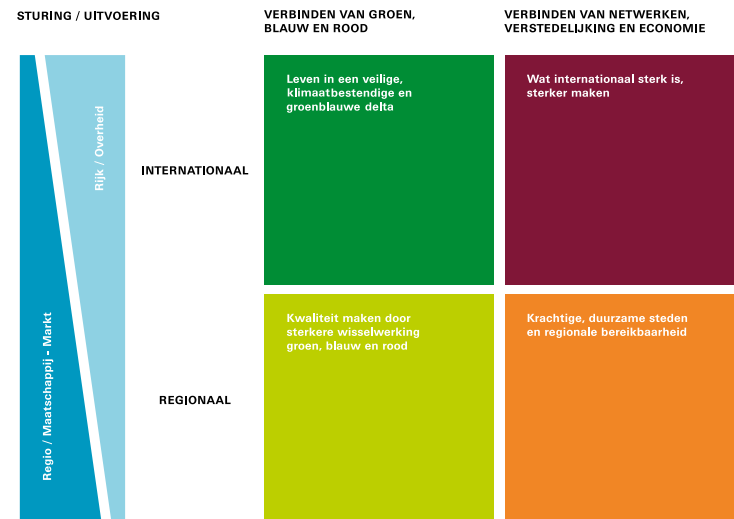
De keuzes die gemaakt zijn om de Randstad tot een duurzame en internationaal concurrerende topregio te kunnen ontwikkelen, liggen voor een groot deel in het verlengde van de Nota Ruimte (2006). Daarnaast worden in de structuurvisie nieuwe accenten gelegd, zoals:

- het veranderende gebruik van de ruimte met het oog op de klimaatverandering;
- het vergroten, vernatten en meer divers ontwikkelen van het Groene Hart;
- het ontwikkelen van 'excellent' groen in de buurt van de stad in metropolitane parken;
- de inzet op verdergaande verdichting in de steden.

Leidende principes

De ruimtelijke keuzes van het kabinet zijn in de structuurvisie uitwerkingen van vier leidende 'principes'. Dit zijn:

1. Leven in een veilige, klimaatbestendige en groenblauwe delta
2. Kwaliteit maken door een sterkere wisselwerking groen, blauw en rood
3. Wat internationaal sterk is, sterker maken
4. Krachtige, duurzame steden en regionale bereikbaarheid

**“Bestuurlijk
Nederland moet
leef en durf
hebben, groter
denken en doen.
We moeten
voorbij de
dorpsmentaliteit”**

Bron: Burger tijdens Randstadtafel in Madurodam, februari 2008

RUIMTELIJKE KEUZES VAN HET KABINET

De ruimtelijke keuzes die het kabinet maakt in de Structuurvisie Randstad 2040 zijn uitwerkingen van vier leidende 'principes'. De principes en keuzes zijn:

Leven in een klimaatbestendige en groenblauwe delta

- 1. Randstad blijvend beschermen tegen overstromingen**
- 2. Anticiperen op toenemende verzilting en watertekort**
- 3. Van Groene Hart naar Groenblauwe Delta: beschermen, ontwikkelen en klimaatbestendig inrichten**

Kwaliteit maken door een sterkere wisselwerking groen, blauw en rood

- 4. Beschermen en ontwikkelen van landschappelijke differentiatie**
- 5. Transitie van de landbouw**
- 6. Ontwikkeling van groene woon- en werkmilieus gekoppeld aan groenblauwe opgave**
- 7. Ontwikkeling groenblauwe kwaliteit bij de steden in de vorm van 'metropolitane parken'**

Wat internationaal sterk is, sterker maken

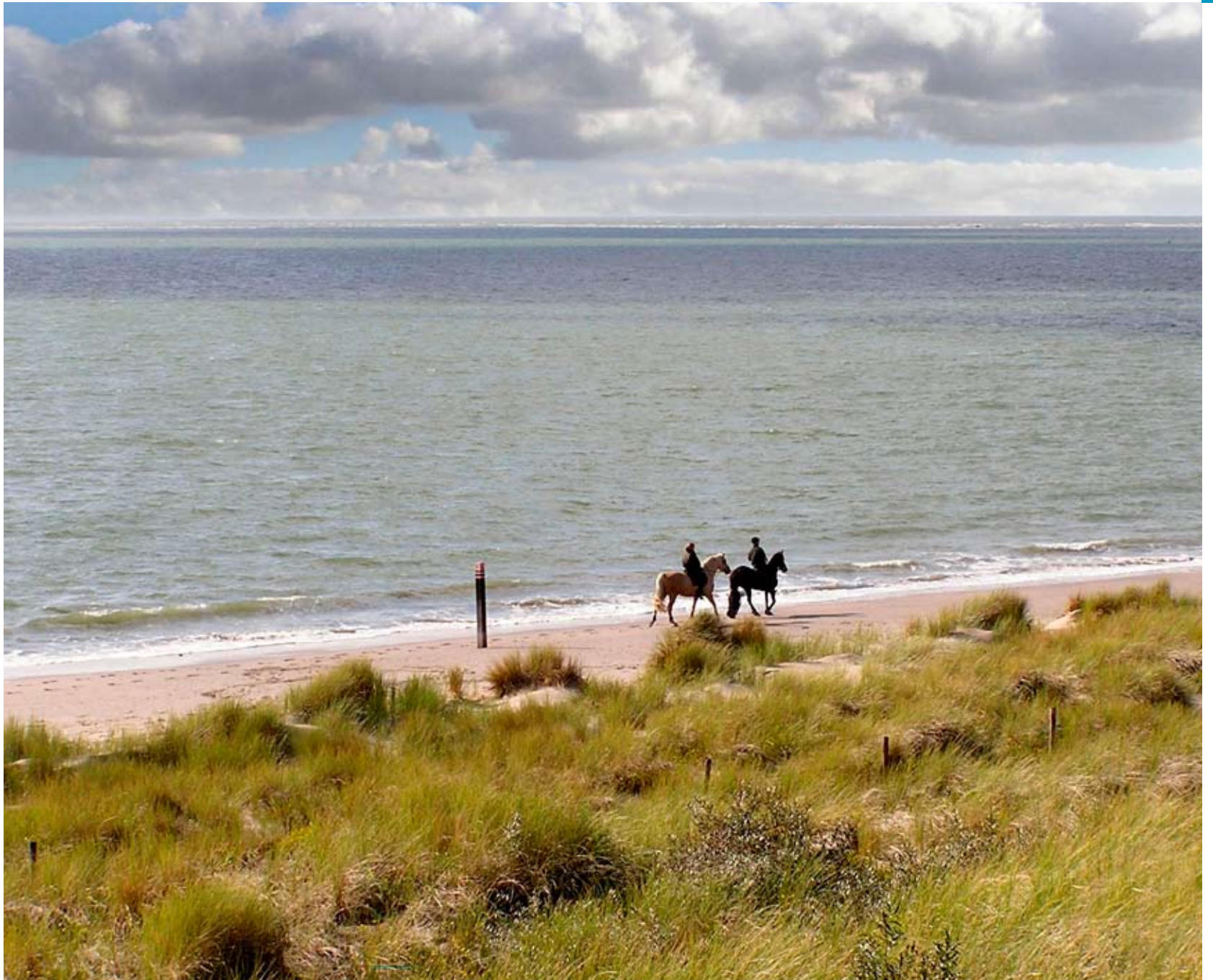
- 8. Benutten en versterken internationale topfuncties**
- 9. Verbeteren van de internationale verbindingen tussen de Randstad en andere stedelijke regio's**

Krachtige duurzame steden en regionale bereikbaarheid

- 10. Opschalen van de stedelijke regio's: bereikbaarheid op het niveau van de noordelijke en zuidelijke Randstad**
- 11. Optimaal benutten en klimaatbestendig inrichten van de binnenstedelijke ruimte voor wonen, werken en voorzieningen door transformeren, herstructureren en intensiveren**
- 12. Uitvoeren schaa sprong Almere in relatie met ontwikkeling regio Amsterdam, bereikbaarheid en ecologische verbetering IJmeer-Markermeer**

Op de volgende pagina's worden de ruimtelijke keuzes toegelicht.

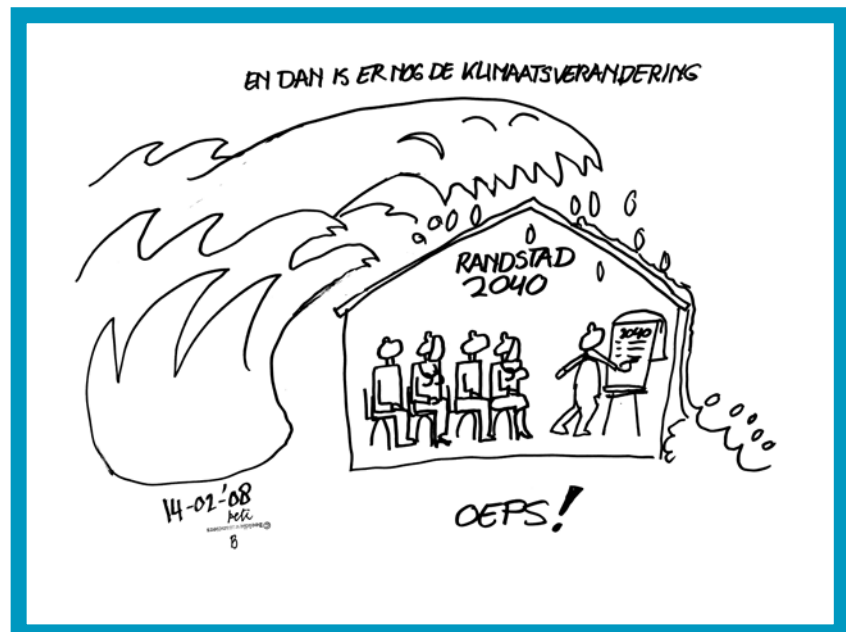

1. Randstad blijvend beschermen tegen overstromingen

De Randstad is in 2040 een delta waarin veilig geleefd en gewerkt kan worden. Bewoners, bezoekers en ondernemers hoeven zich geen zorgen te maken over overstromingen. Verhuizing naar hoger gelegen delen van Nederland is niet nodig. Het kabinet draagt zorg voor veiligheid binnen de daarvoor gestelde overstromingsniveaus. Grote stukken van West-Nederland liggen beneden de zeespiegel of langs grote rivieren. In verband met de klimaatverandering en de zeespiegelstijging is het daarom belangrijk te blijven investeren in het onderhoud en de versterking van de kust. Rondom de rivieren moet voldoende ruimte blijven bestaan zodat het water veilig kan worden afgevoerd. Aangezien het kabinet de veiligheid tegen overstromingen ook voor de lange termijn wil garanderen, worden eind 2008 meer gedetailleerde keuzes gemaakt in het *Nationale Waterplan*. Hierbij betreft het kabinet de adviezen van de Deltacommissie (commissie Veerman). Nederland kan zich bovendien met zo'n veilige, klimaatbestendige en duurzame delta internationaal profileren. De kennis en ervaring op het gebied van waterkeringen, waterhuishouding, landschap en nieuwe groene woonomgevingen kunnen een belangrijk exportproduct worden.

2. Anticiperen op toenemende verzilting en watertekort

De klimaatverandering dwingt het kabinet de balans tussen zoet en zout water opnieuw te definiëren en tevens een antwoord op watertekorten en -overschotten in de toekomst te vinden. Zoute kwel, het binnendringen van zeewater via de ondergrond, zal toenemen. Hierdoor kan op sommige plekken in de Randstad verzilting optreden. Bovendien is bij langdurige droogte te weinig schoon zoet water beschikbaar voor het doorspoelen van het boezemsysteem. Dit probleem speelt vooral in de Bollenstreek, het Westland en de diepe droogmakerijen zoals de Haarlemmermeer en Zuidplaspolder. Het kabinet werkt een visie uit die gericht is op de landelijke waterverdeling en zoetwatervoorziening.

3. Van Groene Hart naar Groenblauwe Delta: beschermen, ontwikkelen en klimaatbestendig inrichten

Met de Structuurvisie Randstad 2040 wordt het Groene Hart onderdeel van een grote Groenblauwe Delta. Door het uitbouwen naar zo'n delta, kan het Groene Hart beschermd, ontwikkeld en klimaatbestendig gemaakt worden. Het wordt daarmee uit zijn isolement bevrijd.

Het klassieke beeld van één open gebied omringd door steden doet geen recht aan het grotere geheel waarvan het Groene Hart onderdeel is. Ook geeft het onvoldoende invulling aan de verschillende landschapskwaliteiten en de diversiteit van de Groenblauwe Delta. Het klassieke beeld maakt dan ook plaats voor een meer divers beeld en een gebiedsgerichte aanpak. Dit leidt in sommige delen van het Groene Hart bijvoorbeeld tot vernatting, in andere juist tot behoud van de karakteristieke melkveehouderij of tot unieke combinatiemogelijkheden met woningen. Daarbij is overigens het totaal aantal afgesproken woningen in het kader van de Nota Ruimte ('migratiesaldo nul') bepalend. Door het gebied tegelijkertijd meer in verband te brengen met de steden, kunnen de landschappen rondom de

stad geleidelijk een ander gebruik krijgen dan de landschappen die op grotere afstand liggen.

Door de ontwikkeling van een Groenblauwe Delta kan beter worden ingespeeld op de effecten van de klimaatverandering. De delta biedt bovendien een sterke basis voor een stelsel van kleinere 'groenblauwe' verbindingen met de steden. Deze vormen een goede tegenhanger van de verstedelijking. Meer groen en water in de buurt van steden zorgt voor een beter en gezonder leefklimaat, waar inwoners en bezoekers van de stad meer mogelijkheden hebben om te recreëren.

GROENBLAUWE DELTA

De Groenblauwe Delta is de aaneenschakeling van het Rivierengebied, de Utrechtse Heuvelrug, Laag-Holland, het Groene Hart, het IJsselmeergebied, de Zuidwestelijke delta en de kustzone. Belangrijke verbindingen die hiervoor in stand moeten worden gehouden zijn de Vechtstreek, Biesbosch, Merwedezone en Deltapoort. Nieuwe verbindingen tussen de grotere groene eenheden zijn ook mogelijk. In deze gebieden kunnen agrarische en beschermde landschappen en parken worden ontwikkeld voor onder meer recreatie, waterberging, natuurbeleving, stadslandbouw, zorgfuncties en kleinschalige huisvesting.

“De Kust, het IJsselmeer en de Zuidwestelijke Delta ontwikkelen zich in deze delta als de voortuin van de Randstad, het Groene Hart als de achtertuin”

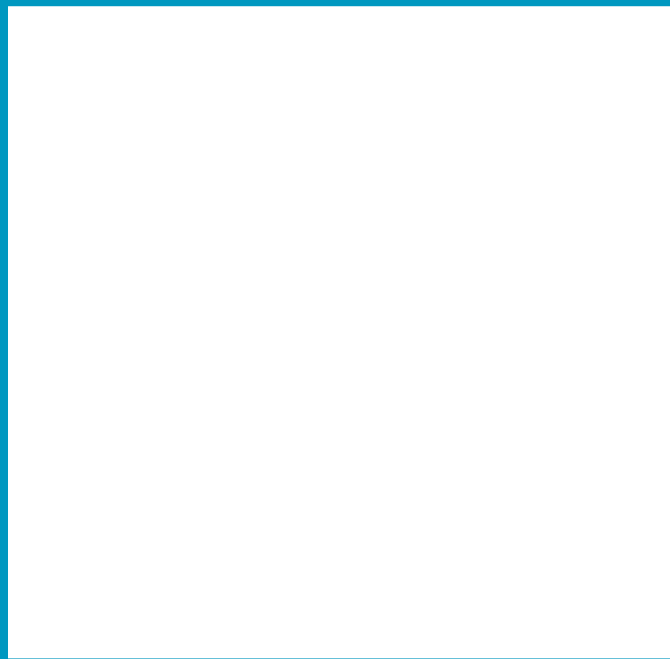
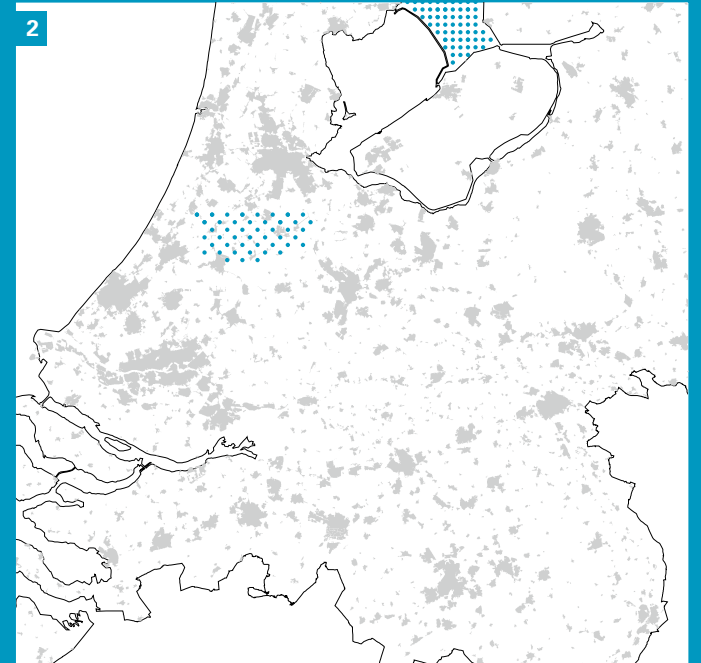
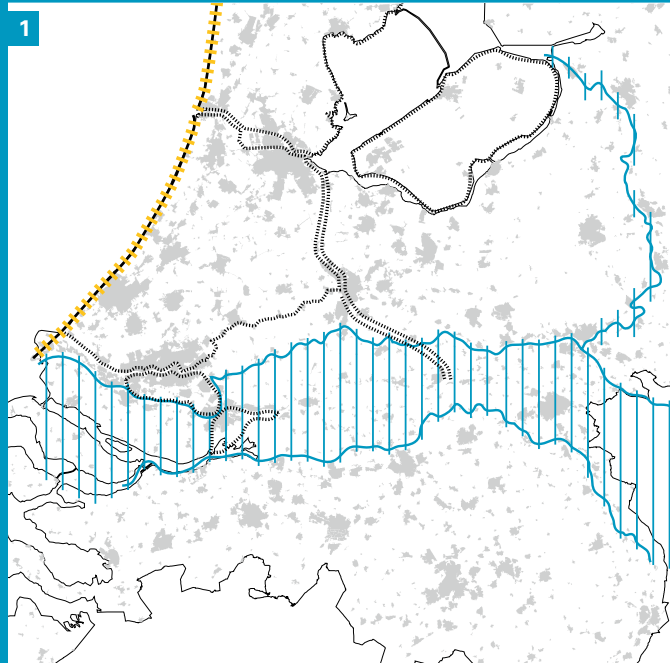
Bron: Structuurvisie Randstad 2040, september 2008

1 Randstad blijvend beschermen tegen overstromingen

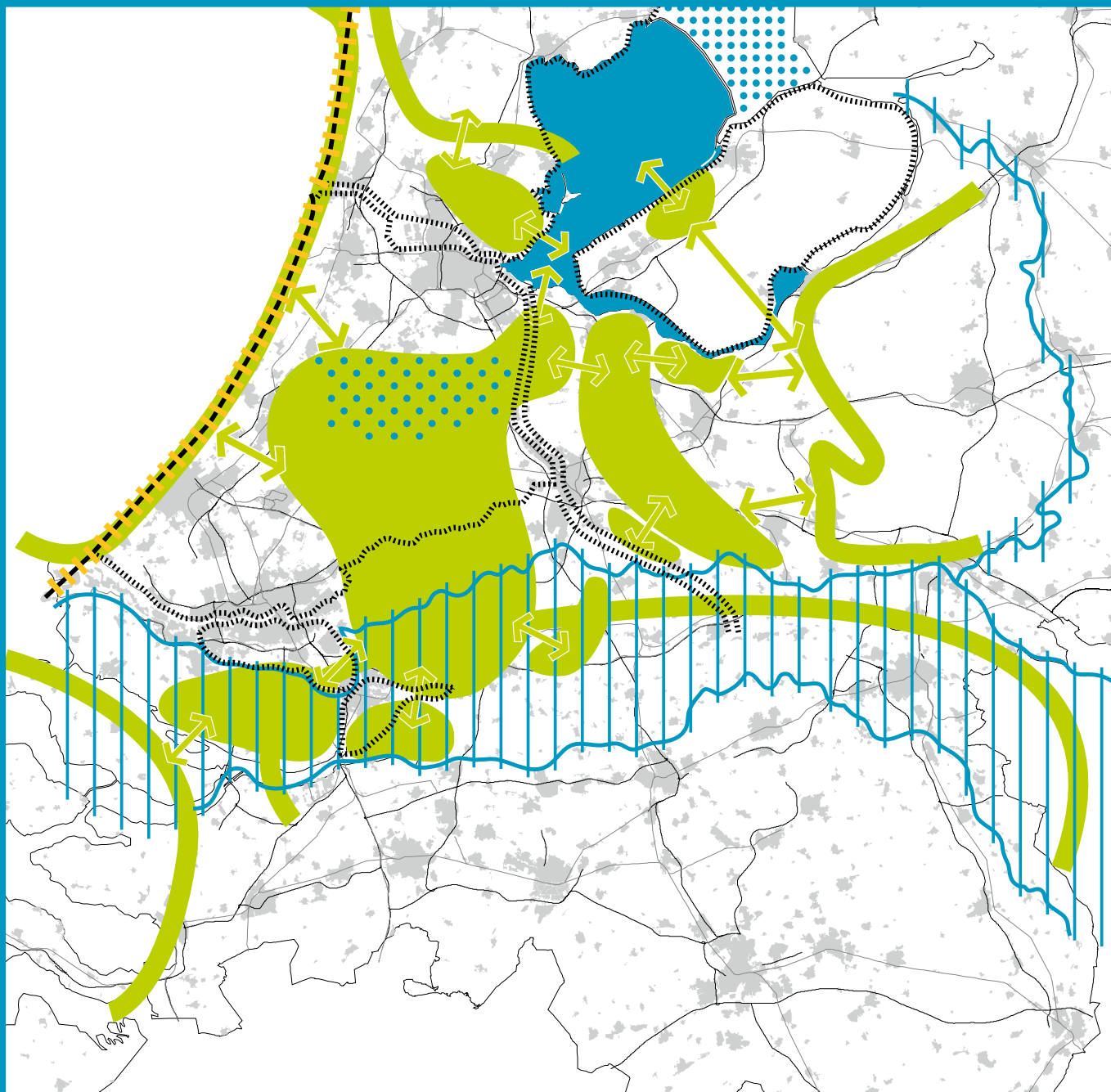
- versterken dijkeringen
- kustbescherming
- ruimte voor grote rivieren

2 Anticiperen op toenemende verzilting en watertekort: zoet water

3 Van Groene Hart naar Groenblauwe Delta: beschermen, ontwikkelen en klimaatbestendig inrichten

**KEUZES –
Leven in een veilige,
klimaatbestendige
en groenblauwe
delta**

(N.B. De kaarten zijn een
indicatieve weergave)

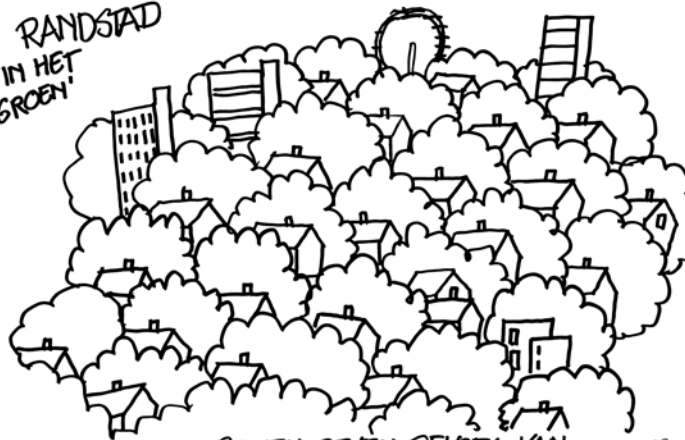
4. Beschermen en ontwikkelen van landschappelijke differentiatie

Het combineren van water, natuur, landschap, cultuurhistorie, wonen en werken zorgt voor een veelzijdige leefomgeving. Daarom is het belangrijk om op zowel nationaal, als regionaal niveau te profiteren van de wisselwerking tussen deze verschillende elementen en vooral de variatie aan leefomgevingen te beschermen en te ontwikkelen. Met het oog hierop wil het kabinet de kwaliteiten en contrasten van het landschap versterken en nieuwe landschappen met groen en water in de omgeving van de (grote) steden ontwikkelen. Water, natuur, landschap en cultuurhistorie hebben een sturende rol in de ontwikkeling van de Randstad. Deze ontwikkeling zal op verschillende schaalniveaus moeten worden uitgevoerd, waarbij maatwerk vereist is.

5. Transitie van de landbouw

Het ruimtegebruik in de Randstad moet veranderen om voor de lange termijn te kunnen voorzien in een duurzame waterhuishouding tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten. Dit speelt met name in de veenweidegebieden. Als gevolg van bodemdaling en verzilting van het watersysteem kiest het kabinet daarom voor aanpassing van het gebruik van de meest kwetsbare gebieden van met name het Groene Hart. De functie volgt daarmee het waterpeil. De landbouw kan in de minder kwetsbare gebieden in overeenstemming worden gebracht met de randvoorwaarden die vanuit het water worden gesteld. In de gebieden met matige bodemdaling en een dun veenpakket staat de landbouw meer centraal. Landbouwbedrijven in de Randstad op weg naar 2040 kunnen inspelen op de mogelijkheden die de wereldmarkt biedt, maar ook de kansen op de regionale markt benutten. Zo kunnen zij zich bijvoorbeeld richten op specifieke producten en diensten die de relatie tussen stad en land versterken.

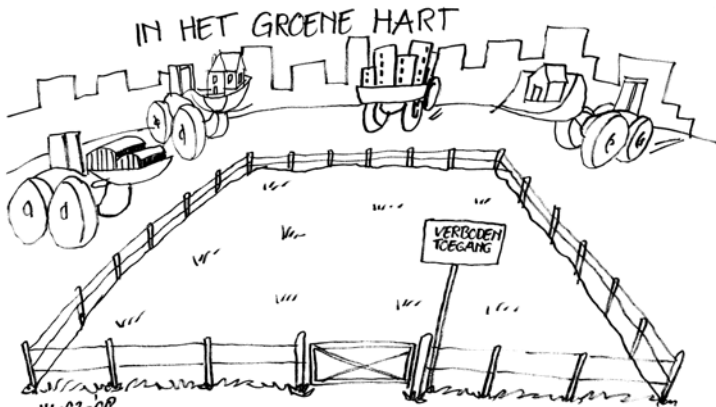
RANDSTAD
IN HET
GROEN'

BOMEN GEVEN GEVEEL VAN
RUIMTE

14-02-00
peti B

IN HET GROENE HART

14-02-00
peti
A

WEET WAAROM JE EEN GEBIED
BESCHERMT

6. Ontwikkeling van groene woon- en werkmilieus gekoppeld aan groenblauwe opgave

In de Randstad van 2040 is het op een aantal plaatsen mogelijk in een groen en waterrijk gebied te wonen en te werken. Door deze koppeling van wonen en werken aan groen en water, ontstaat een scherper contrast tussen de verschillende delen van het Groene Hart. Op sommige plekken neemt de hoeveelheid water toe en ontstaan op termijn meer mogelijkheden om een aantrekkelijke woon- en werkomgeving te creëren. Dit vraagt op verschillende schaalniveaus om een inzet die inspeelt op kansen en gebruikmaakt van faseringen. Het toekomstbeeld is een groenblauwe ruggengraat die verweven is met economische dragers, zoals landbouw, wonen, werken en recreatie, en met functies als natuur, waterberging en cultuurhistorie. Deze ontwikkeling draagt bij aan meer ruimtelijke verschillen in het landschap en verhoging van de levenskwaliteit

7. Extra groenblauwe kwaliteitsimpuls bij de steden in de vorm van 'metropolitane parken'

Uit de dialoog met burgers bleek dat er veel vraag is naar parken waar mensen kunnen recreëren, genieten en ontspannen, Daarmee wordt het belang van recreatief 'groen' vlakbij of in de stad nog eens onderstreept. De huidige bufferzones, de groene gebieden tussen steden, zullen een sterkere recreatieve functie krijgen.

Bovenop het groen dat er al is, is het noodzakelijk een extra kwaliteitsslag te maken. Dit gebeurt in de vorm van metropolitane parken, zoals Central Park in New York, Fontainebleau bij Parijs of Hyde Park in Londen. Deze ontwikkeling vergt een gezamenlijke inspanning van overheden en marktpartijen. Metropolitane parken zijn niet alleen van belang voor de inwoners van de steden, maar oefenen ook aantrekkingskracht uit op (inter)nationale bezoekers. De parken verhogen de kwaliteit van leven en verbeteren het vestigingsklimaat in de buurt van steden. Daarnaast vormen zij een aantrekkelijke contramal tegen de verstedelijking. Gebieden als Midden-

Delfland, Deltapoort en Waterland kunnen mogelijke locaties zijn voor nieuwe metropolitane parken.

Tijdens de ontwikkeling van Randstad 2040 is reeds gestart met een uitvoeringsalliantie 'Metropolitane parken'. Gezien de betekenis van parken voor stedelingen, ziet het kabinet een belangrijke rol voor het bestuur van de steden in de ideevorming en uitvoering van deze parken. Daarnaast is het de uitdaging om private partijen te verleiden om te investeren in de kwaliteit van het landschap. Het is aan kapitaalkrachtige, creatieve en innovatieve ondernemers om een voorstel te maken voor zo'n park. Op die manier kunnen 'excellent groen' en 'excellent rood' bijdragen aan de internationale aantrekkingskracht en allure van de Randstad.

ONTWIKKELING EN BESCHERMING VAN GROEN

Meer groen speelt een belangrijke rol in de verstedelijkingsafspraken voor de periode tot 2020. De ontwikkeling van metropolitane parken kan mogelijk voortbouwen op de 'doorontwikkeling' van de rijksbufferzones. Naast ontwikkeling van deze zones blijft ook bescherming van gebieden met unieke waarden vereist. Door meer ruimte te creëren voor groene omgevingen kan de variatie in woon- en werkomgevingen worden vergroot en de aantrekkelijkheid van de Randstad voor internationale kenniswerkers worden versterkt. Het gaat dan in het algemeen om locaties met relatief weinig woningen. Dit is een aanvulling op de algemene verstedelijkingsstrategie gericht op bundeling en verdichting. Bij deze ontwikkeling is het belangrijk, uit oogpunt van kostenbesparing, aan te sluiten bij bestaande weg- en openbaar vervoersverbindingen.

4

Beschermen en ontwikkelen van landschappelijke differentiatie

5

Transitie van de landbouw

6

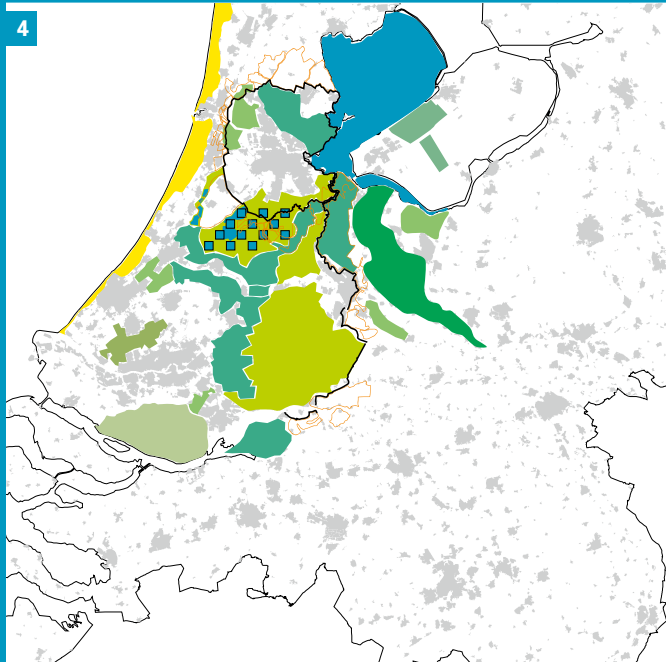
Ontwikkeling van groene woonmilieus gekoppeld aan groenblauwe opgave

7

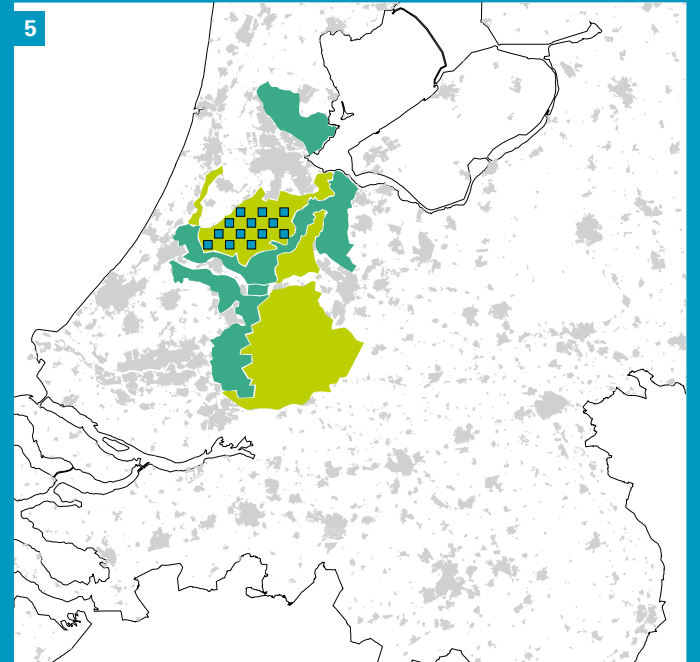

Extra groenblauwe kwaliteitsimpuls bij de steden in de vorm van 'metropolitane parken' (aangegeven gebieden zijn hiervoor zoekgebieden)

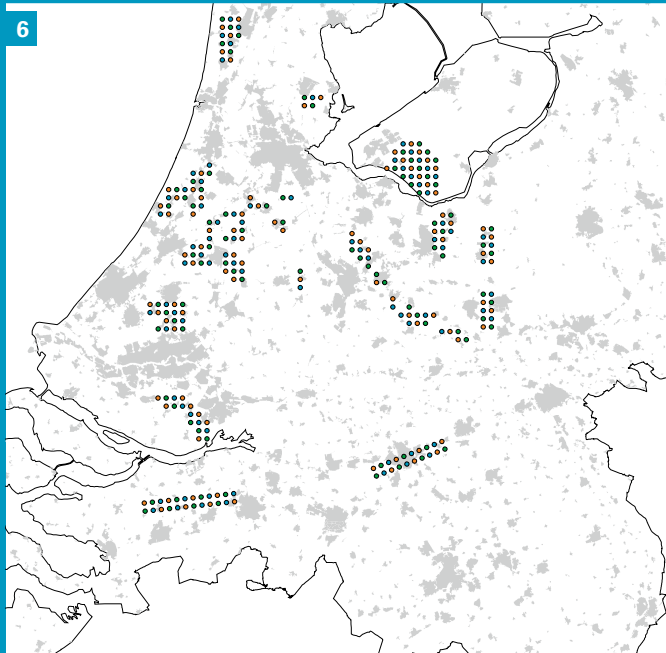
4

5

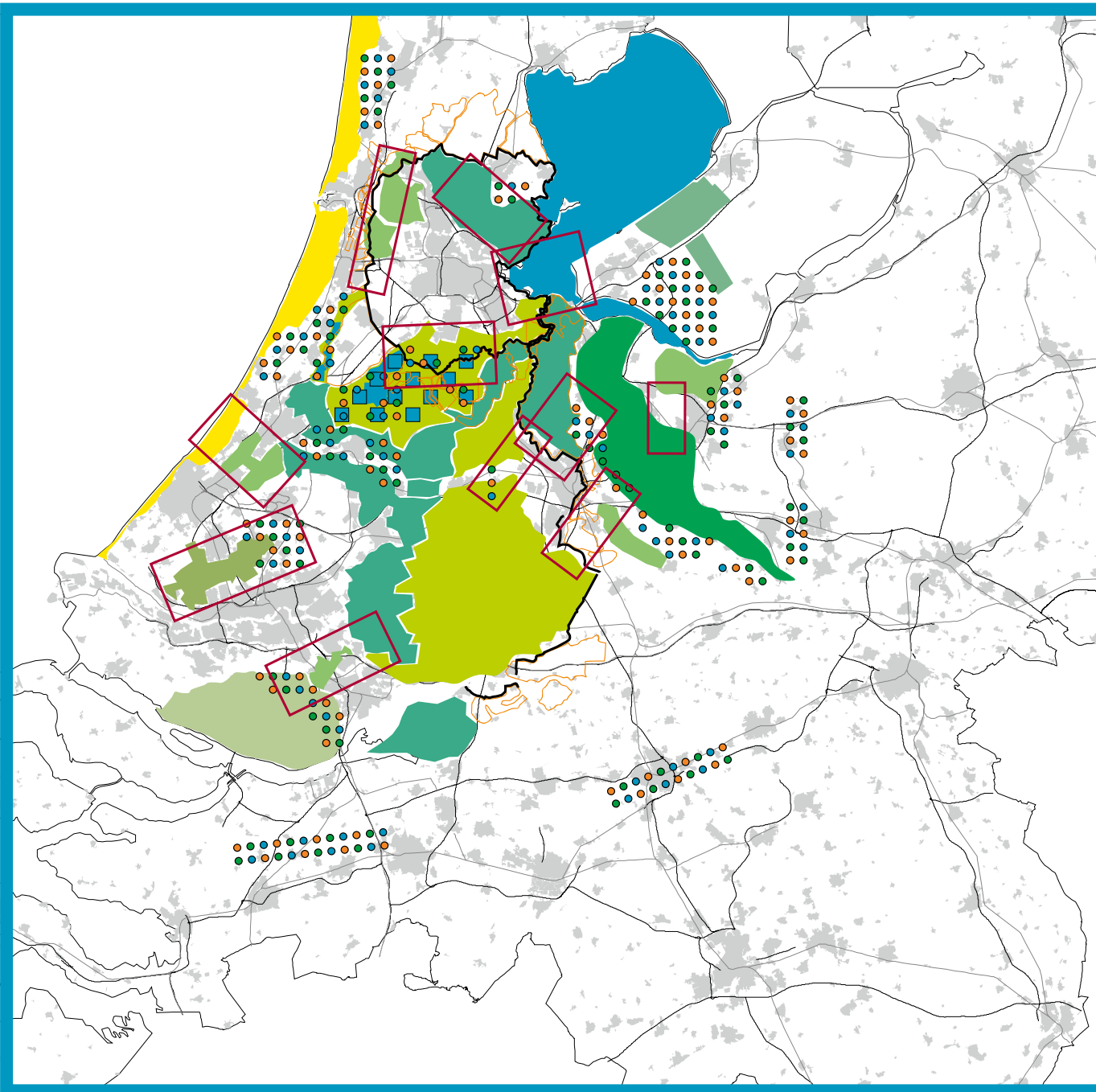

6

7

KEUZES –
Kwaliteit maken
door sterkere
wisselwerking
groen, blauw en
rood

(N.B. De kaarten zijn een
indicatieve weergave)

8. Het benutten en versterken van internationale topfuncties

Om van de Randstad internationaal gezien een topregio te maken, kiest het kabinet voor: 'Wat internationaal sterk is, sterker maken'. Dit betekent de goede internationaal georiënteerde positie van Amsterdam en de internationaal krachtige functies van Rotterdam, Den Haag en Utrecht en de greenports versterken. Het kabinet wil profiteren van de internationale kansen die de stad en regio Amsterdam bieden in samenspel met de internationale topfuncties van de andere steden. Het wil de potenties hiervan uitbouwen en ten goede laten komen aan de gehele Randstad en heel Nederland.

De Randstad bestaat uit verschillende woon- en arbeidsmarkten. In internationaal opzicht bekleedt de regio Amsterdam een topositie door zijn meest veelzijdige economische profiel en metropolitane karakter. Schiphol is een van de grootste luchthavens van Europa en de Zuidas is een internationale

toplocatie voor de zakelijke en financiële dienstverlening. De wereldhaven van Rotterdam heeft een maritiem cluster dat het grootste is in Europa, en Den Haag staat wereldwijd bekend als centrum voor internationaal recht, vrede en veiligheid. Verder biedt de Utrechtse regio een aantrekkelijke leefomgeving en creatief kennisklimaat, en zijn de greenports internationaal marktleider rond de productie, verwerking en logistiek van tuinbouw en sierteelt. Nederland moet van deze diverse internationale krachten profiteren en de concurrentiepositie verbeteren. Naast deze internationaal geprononceerde functies hebben alle steden ook meer regionaal/nationaal georiënteerde krachten en potenties. Een sterke Randstad draagt bij aan een sterk Nederland. Versterking van de eigen identiteit en uitbouwen van de eigen kracht moeten daarom voor de verschillende steden en stedelijke regio's voorop staan.

Samengevat zet het kabinet in op:

- **versterken en benutten van de internationale, metropolitane kansen van de regio Amsterdam;**
- **uitbouwen van de topositie van de Rotterdamse haven door innovatie, transformatie en ontwikkelen van het havennetwerk;**
- **versterken van Schiphol: Lelystad en Eindhoven zijn interessante mogelijkheden ter versterking en ondersteuning;**
- **versterken en uitbouwen van Den Haag als internationale stad van recht, vrede en veiligheid;**
- **versterken van de centrumfunctie van de greenports;**
- **versterken van de nationale potenties van Utrecht als draaischijf en kennisstad;**
- **versterking van hoogwaardige economische clusters rond de zes universiteiten in de Randstad.**

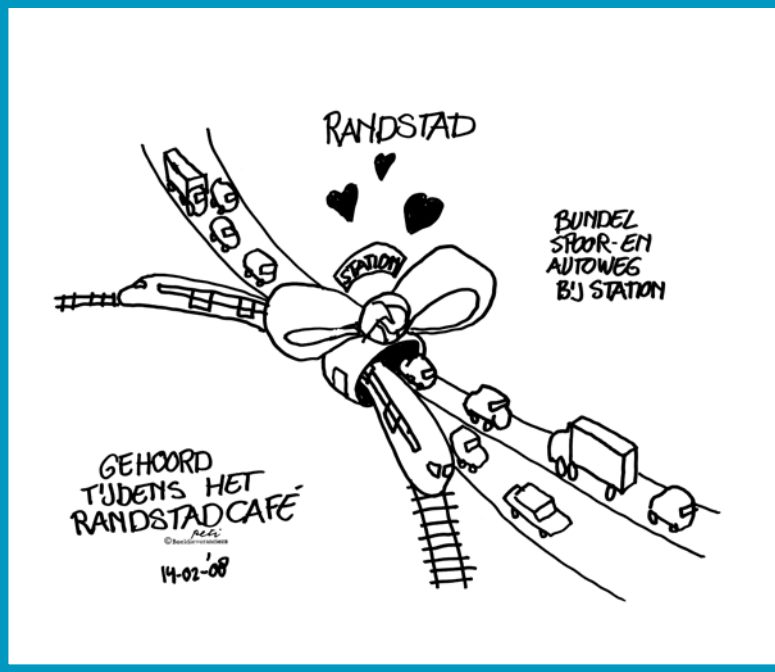
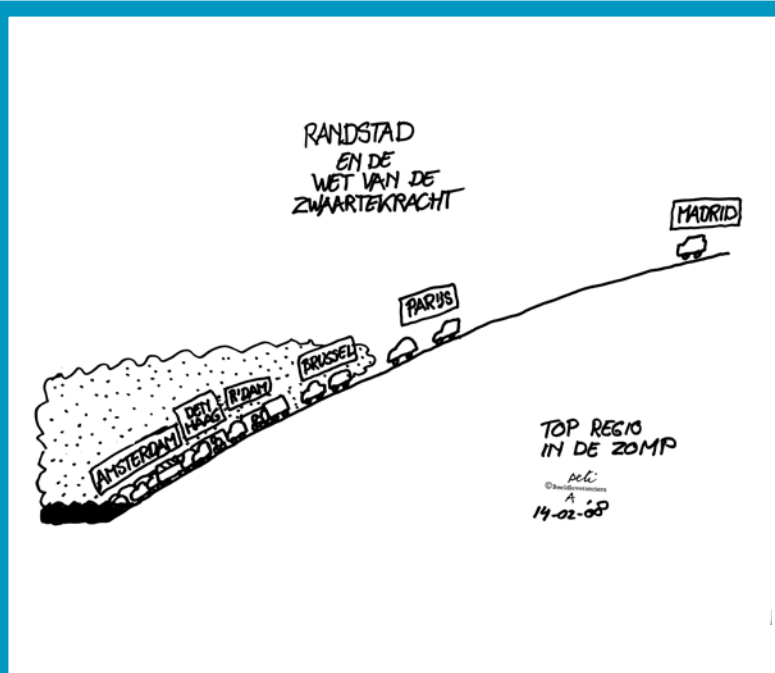

9. Verbeteren van de internationale verbindingen tussen de Randstad en andere stedelijke regio's

In de Structuurvisie Randstad 2040 is gekozen voor goede nationale en internationale verbindingen met het buitenland via het openbaar vervoer en de weg. De Randstad mag in 2040 geen eindpunt zijn in het internationale netwerk van snelle treinen. Dat bedreigt de internationale concurrentiepositie. Het kabinet zet in op internationale verbindingen tussen de (top) functies in de noordelijke en zuidelijke Randstad, Brabantstad en Arnhem-Nijmegen en de grote stedelijke gebieden in België, Noord-Frankrijk, Engeland en Duitsland. De focus van het kabinet ligt op goede, robuuste verbindingen waar mogelijk, met meer vervoerssoorten in de zones naar het:

- zuiden: de A4-zone Amsterdam-Den Haag-Rotterdam-Antwerpen;
- zuidoosten: de A2-zone Amsterdam-Utrecht-Eindhoven-Luik;
- oosten: via de A12, A15 en Betuweroute richting Arnhem en verder.

Met name op of rondom de hoofdverbindingssassen in de Randstad en in de uitlopers van de Randstad moet geïnvesteed worden. De ICE richting Keulen krijgt bijvoorbeeld vrij pad op bestaand spoor. Kwaliteit en capaciteit zijn belangrijk om een snelle en comfortabele verbinding met Midden-Europa mogelijk te maken. Daarnaast bekijkt het kabinet of aanpassingen nodig zijn op de internationale hoofdverbindingssassen, zoals de goederenverbinding Rotterdam-Antwerpen en een internationale treindienst via Eindhoven in zuidoostelijke richting.

SAMENWERKING HAVENS

De grote Nederlandse zeehavens, mainport Rotterdam en in mindere mate Amsterdam, hebben een centrale positie in het internationale goederennetwerk. Zij dragen jaarlijks 30 miljard euro (6.2 procent) bij aan het BBP en bieden direct en indirect 240.000 mensen werk. De verwachting tot 2040 is een verdubbeling van de internationale goederenstroom en een verviervoudiging in het containervervoer. Het streven is om deze krachtige positie optimaal te benutten en meer toegevoegde waarde te laten opleveren. Daarbij past bijvoorbeeld meer het produceren van eindproducten dan alleen doorvoer van ruwe materialen of halffabricaten. Eindproducten hebben een grotere toegevoegde waarde. Hierdoor ontstaan nieuwe kansen voor verwerkende industrieën om zich te clusteren rondom de haven.

Op termijn kan een gezamenlijke internationale ontwikkelingsstrategie van de havens van Rotterdam en Amsterdam mogelijk bijdragen aan een grotere efficiency en een nog sterkere internationale positie, met gunstige gevolgen voor grootschalige investeringen, milieu en ruimtebeslag. Vanuit het perspectief van het rendement van publieke investeringen, wil het kabinet de samenwerking tussen de zeehavens van Rotterdam, Amsterdam, Zeeuwse havens/ Moerdijk en Antwerpen bevorderen. Tot 2020 wordt ervan uitgegaan dat een derde Maasvlakte of uitbreiding in het Noordzeekanaalgebied niet noodzakelijk is. In eerste instantie moet ruimte gevonden worden door bestaand gebied intensiever te gebruiken. Is dit niet voldoende, dan wordt gebruikgemaakt van ruimte bij collega-havens. Pas in derde instantie wordt gekeken naar 'nieuwe ruimte'.

VERSTERKING SCHIPHOL

Voor de concurrentiekracht van Amsterdam is Schiphol van essentieel belang. Schiphol maakt onlosmakelijk deel uit van de regio Amsterdam. De Randstad profiteert hiervan als vestigingsplaats voor internationale bedrijven die direct of indirect gebonden zijn aan de luchthaven, maar ook als toeristisch en cultureel centrum. Ook de greenports zijn voor het overgrote deel voor het vervoer van verse bloemen en planten naar alle delen van de wereld afhankelijk van Schiphol.

Omgekeerd is een internationaal georiënteerde en aantrekkelijke regio interessant voor de luchtvaartmaatschappijen. Vanuit Schiphol kan veelal rechtstreeks gevlogen worden naar een groot aantal bestemmingen. Dit komt omdat het een overstapfunctie ('hub') heeft voor vele luchtvaartmaatschappijen. Het potentieel aan personen- en vrachtvervoer bepaalt of de luchtvaartmaatschappijen Schiphol opnemen in hun netwerk. De betekenis van Schiphol als directe of indirecte werkgever is groot. Daarmee is de luchthaven van cruciale economische betekenis voor zowel Amsterdam als de gehele Randstad. Investeren in de internationale bereikbaarheid en kracht van de Randstad betekent investeren in een vitale, internationale luchthaven die beschikt over voldoende ontwikkelingsmogelijkheden.

Voor de lange termijn moet worden geanticipeerd op groei van het luchtverkeer via Schiphol. Met het oog op de omgevingskwaliteit kan deze groei mogelijk voor een deel op andere luchthavens worden geacommodeerd. Lelystad en Eindhoven bieden interessante mogelijkheden ter versterking van de hubfunctie van Schiphol. Voor de periode tot 2040 kiest het kabinet voor handhaving van Schiphol op de huidige locatie en voor een groeistrategie die past binnen de milieugrenzen. Het kabinet verkent de functie die regionale luchthavens zouden kunnen vervullen en in hoeverre deze een positieve bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van Schiphol. Definitieve besluiten over de verdere ontwikkeling van de luchtvaart zal het kabinet nemen in de luchthavennota die naar verwachting eind 2008 – begin 2009 verschijnt.

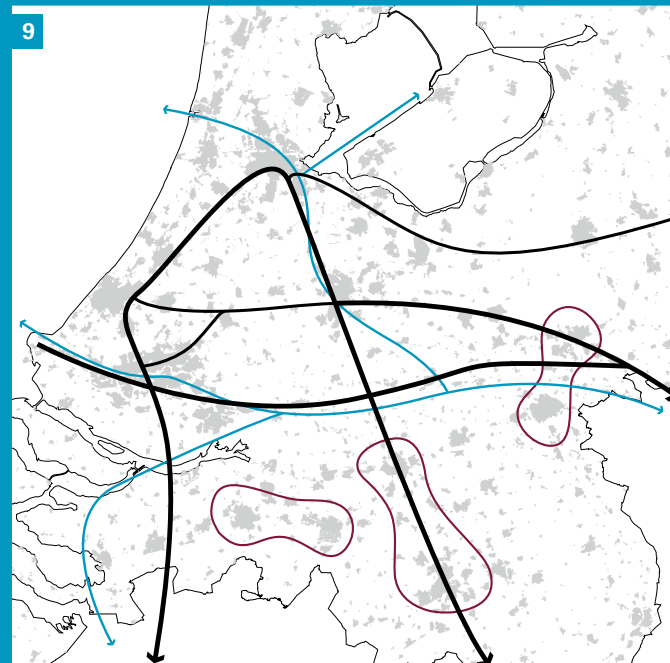
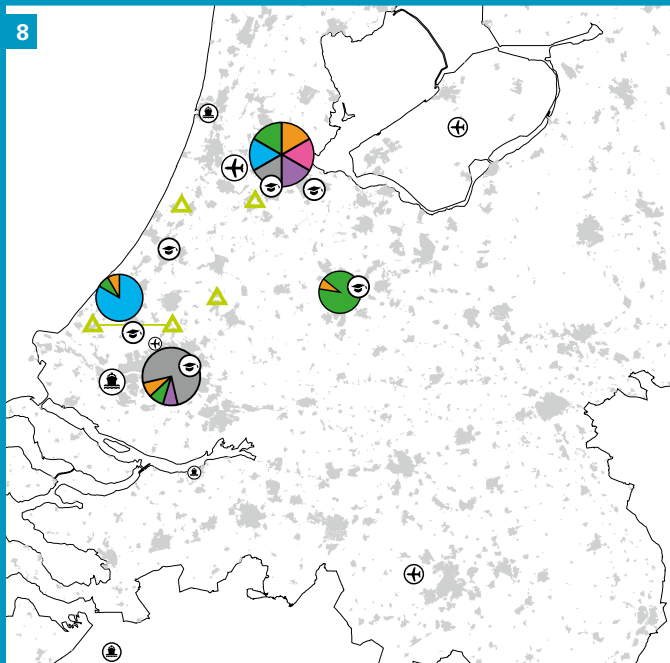

8 Benutten en versterken (inter)nationale topfuncties door middel van:

- Versterken en benutten van internationale, metropolitane kansen van de regio Amsterdam
- Versterken hubfunctie van Schiphol mede in relatie met onderzoek naar eventuele uitplaatsing naar Lelystad en Eindhoven
- Uitbouwen toppositie Rotterdamse haven door innovatie, transformatie en ontwikkelen havennetwerk
- Versterken en uitbouwen van Den Haag als internationale stad van recht, vrede en veiligheid
- Versterken nationale potenties Utrecht als draaischijf en kennisstad
- Versterken van de centrumfunctie van de greenports
- Versterking hoogwaardige economische clusters rond de zes universiteiten in de Randstad

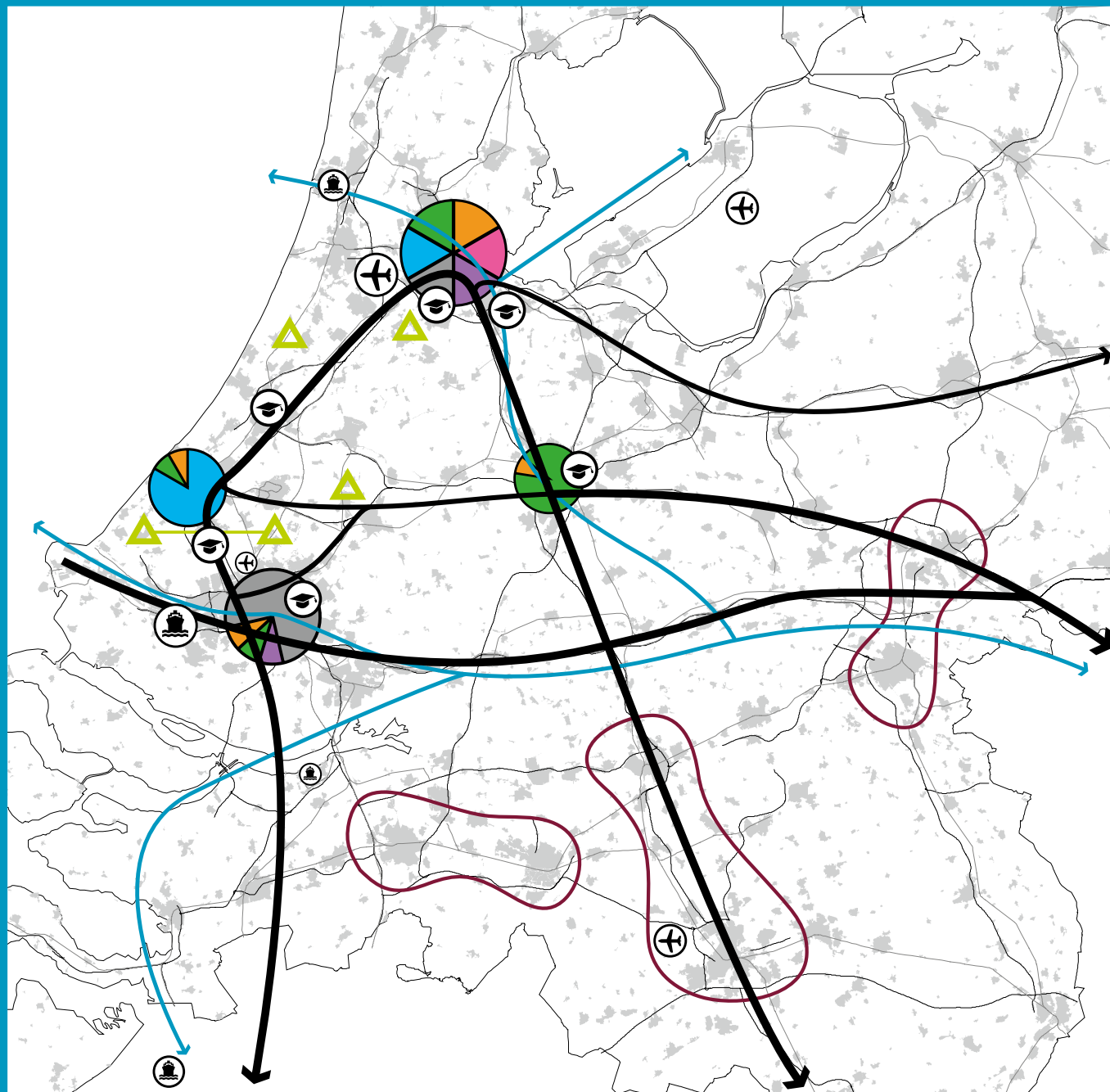
9 Verbeteren van (inter)nationale verbindingen tussen de Randstad en andere stedelijke regio's (weg en OV).

- stedelijke netwerken
- waterwegen
- weg en OV

- Hoofdvesting internationale organisaties en NGO's
- Wetenschap
- Internationale congressen, beurzen, tentoonstellingen e.d.
- Stedelijk toerisme
- Hoofdkantoren multinationals en internationale banken
- Havens, luchthavens en internationale toegankelijkheid

**KEUZES –
Wat internationaal
sterk is, sterker
maken**

(N.B. De kaarten zijn een
indicatieve weergave)

10. Opschalen van de stedelijke regio's: bereikbaarheid op niveau van de noordelijke en zuidelijke Randstad

Een goede bereikbaarheid is een cruciale voorwaarde voor economische groei, ruimtelijke dynamiek en sociale ontwikkeling. Daarom blijven investeringen op alle niveaus en in alle modaliteiten noodzakelijk. Binnen de Randstad heeft vooral de bereikbaarheid van de stedelijke regio's en het noordelijke en zuidelijke deel (van 0 tot 40 kilometer) een kwaliteitsimpuls nodig. Het streven is om het openbaar vervoer beter te benutten en te laten aansluiten op het autosysteem. De aandacht is hierbij vooral gericht op de regio's rond de steden, omdat de problemen daar het grootst zijn. Investeringen in het openbaar vervoersysteem op dit schaalniveau vergroten de keuzevrijheid in woon- en werkomgevingen. Slimme afstemming van investeringen in locaties en openbaar vervoer biedt bovendien een extra stimulans voor herstructurering en transformatie in de steden.

Het kabinet wil ook de verbindingen binnen de regio's Amsterdam-Almere-Utrecht en Rotterdam-Den Haag verbeteren. Snellere en betere verbindingen maken meer interactie tussen de woon- en werkgebieden mogelijk wat goed is voor de dynamiek van de economie van de Randstad.

VERKNOPING VAN RUIMTE EN MOBILITEIT

In de stedelijke regio's en de noordelijke en zuidelijke Randstad kiest het kabinet voor een sterkere verknoping van het autosysteem en het openbaar vervoersysteem in combinatie met verdichting en centrumvorming. Dit kan op een grotere schaal en op meer locaties worden toegepast. Investeringen in het openbaar vervoersysteem kunnen worden versterkt door maatregelen in het wegverkeer, zoals ontvlechting. Ontvlechting is de scheiding van lange afstandsverkeer en korte afstandsverkeer. Zo ontstaat een geïntegreerd 'mobiliteitssysteem' dat wordt gekoppeld aan de internationale en de regionale centra van verstedelijking. In het kader van het Programma Randstad Urgent wordt een verkenning naar de noodzaak en wenselijkheid van een OV-autoriteit uitgevoerd. Zo'n autoriteit kan mogelijk zorgen voor meer samenhang tussen vervoersmodaliteiten onderling en in de aanpak van het openbaar vervoer in de verschillende regio's van de Randstad.

11. Optimaal benutten en klimaatbestendig inrichten van de binnenstedelijke ruimte voor wonen, werken en voorzieningen door transformeren, herstructureren en intensiveren

Tot 2040 zijn ten minste 500.000 nieuwe woningen nodig in de Randstad. Als de economische groei hoog uitvalt, kan dit zelfs het dubbele worden. Dit betekent aan ruimte tien tot twintig keer de omvang van Amersfoort. Het kabinet denkt deze ruimte te vinden door

- herstructurering en transformatie;
- bundeling en verdichting;
- realisering van nieuw aanbod op afgesproken plekken uit de *Nota Ruimte*.

Diversiteit in steden

In de steden is de diversiteit in woningen en kantoren beperkt. Het is belangrijk daar wat aan te doen zodat burgers en ondernemers meer keuzes krijgen. Een grote verscheidenheid aan mensen is cruciaal voor de economische en sociale levendigheid van steden. Mede daarom moet de differentiatie in het stedelijk landschap worden vergroot. Naast hoge, stedelijke dichtheden moeten lage dichtheden voorkomen. Beide moeten worden versterkt op een manier die bijdraagt aan klimaatbestendigheid, veiligheid, gezondheid, welzijn en sociale samenhang. Om differentiatie te kunnen vergroten, kiest het kabinet aan de ene kant voor verdere bundeling en verdichting, en aan de andere kant voor ruimte voor groene woon- en werkomgevingen. Ook in de dialoog hebben burgers laten weten diversiteit en keuzemogelijkheden te willen. Zij zijn voor meer creatieve oplossingen waarin bijvoorbeeld dubbel

grondgebruik of dubbel 'tijdgebruik' centraal staan. Het kabinet heeft dat in de visie omarmd.

Herstructurering en transformatie

Om invulling te geven aan de verdichtingsstrategie wil het kabinet inzetten op een nieuwe reeks stedelijke transformaties en herstructureringen van verouderde woon- en werklocaties in de steden. Mogelijk komen hiervoor ook de voormalige groeikernen zoals Zoetermeer, Nieuwegein of Spijkenisse in aanmerking. Ook wil het kabinet bedrijventerreinen die niet gebruikt worden, veranderen in nieuwe stedelijke gebieden met een woon/werkfunctie. Om dat te realiseren is mogelijk een extra financiële impuls van de betrokken partijen nodig voor de lange termijn. Voorbeelden van huidige binnenstedelijke locaties zijn onder meer noordelijke IJ-oeveren (Amsterdam) en de Stadshaven (Rotterdam).

Herstructurering en transformatie bieden ruimte voor nieuwe woningbouw die bijdraagt aan het voorzieningenniveau en de vitaliteit, massa en kracht van de steden. Bovendien verkleinen herstructurering en transformatie de stedelijke druk op het landschap. Burgers zijn positief over de resultaten die inmiddels zijn bereikt. Zij benadrukken in de dialoog, dat er nog meer plekken in de steden zijn, die in aanmerking komen voor transformatie. Opvallend vaak verwezen de burgers naar leegstaande kantoren die ook in gebruik zouden kunnen worden genomen als tijdelijke of meer permanente woningen.

Bundeling en verdichting

Bundeling en verdichting dragen bij aan een concurrerend voorzieningenniveau, de bereikbaarheid per openbaar vervoer en de bescherming van natuur- en landschapswaarden in de Randstad. Ook kunnen ze bijdragen aan de reductie van energieverbruik en CO₂-uitstoot. De ambitie is de noordelijke Randstad (Amsterdam-Almere-Utrecht) en de zuidelijke Randstad (Rotterdam-Den Haag) samenhangend te ontwikkelen wat betreft wonen, werken en verplaatsen. De inzet van het kabinet is de afspraken in de Nota Ruimte op het gebied van verstedelijking waar te maken en verwacht dat ook van de betrokken decentrale overheden en marktpartijen. Het waarmaken van deze afspraken in combinatie met de extra inzet op binnenstedelijke woningbouw, maken het vooralsnog niet nodig om andere uitleglocaties in beeld te brengen. Mocht de toekomstige woningvraag beduidend hoger uitvallen, dan geldt voor nieuwe uitleglocaties de volgende volgorde van ontwikkeling:

- binnen bestaand bebouwd gebied;
- in aansluiting op de steden in de noordelijke en zuidelijke Randstad op relatief hoog gelegen locaties die gunstig liggen ten opzichte van infrastructuur;
- verder weg gelegen plekken.

Naar verwachting zullen de kosten van verdichting richting 2040 toenemen. Ook moet nagegaan worden in hoeverre met verdichting tegemoet gekomen wordt aan de huidige en toekomstige woonvraag.

Omgaan met elkaar in de steden

Krachtige steden die op internationaal niveau economisch kunnen concurreren, vragen ook om sociale samenhang op wijkniveau. Burgers zijn met name ontevreden over hoe men met elkaar omgaat in de steden. Segregatie, onveiligheid en sociale uitval bedreigen de aantrekkelijkheid van steden voor alle leefstijlen. Een verdergaande tweedeling tussen arm en rijk, jong en oud, allochtoon en autochtoon verkleint de aantrekkelijkheid van de steden en kan daarmee ook de concurrentiepositie nadelig beïnvloeden. Ook voor de lange termijn is dit een enorme opgave die door alle betrokken partijen krachtig moet worden aangepakt.

HOOGBOUW

Hoogbouw kan een inspirerende invulling geven aan stedelijke verdichting, herstructurering en transformatie. Het kan plekken markeren waar hoge dichtheden van wonen en werken en knopen van infrastructuur samenkomen, zoals bijvoorbeeld de stationsomgevingen van Den Haag Centraal en Amsterdam Amstel. Het biedt zelfs kansen om nationaal en internationaal identiteitsbepalend te zijn. Zo draagt de hoogbouw in Rotterdam bij aan een in Nederland onderscheidend profiel. Met hoogbouw in de steden moet worden aangesloten op hoogstedelijke locaties. Ook is het belangrijk dat rekening wordt gehouden met cultuurhistorie en de beleving van stad en land vanuit omringende, waardevolle landschappen. Dit betekent bijvoorbeeld dat hoogbouw in nationale landschappen niet past.

10

Opschalen van de stedelijke regio's:

- bundeling en klimaatbestendige inrichting van verstedelijking, met ruimte voor werklocaties

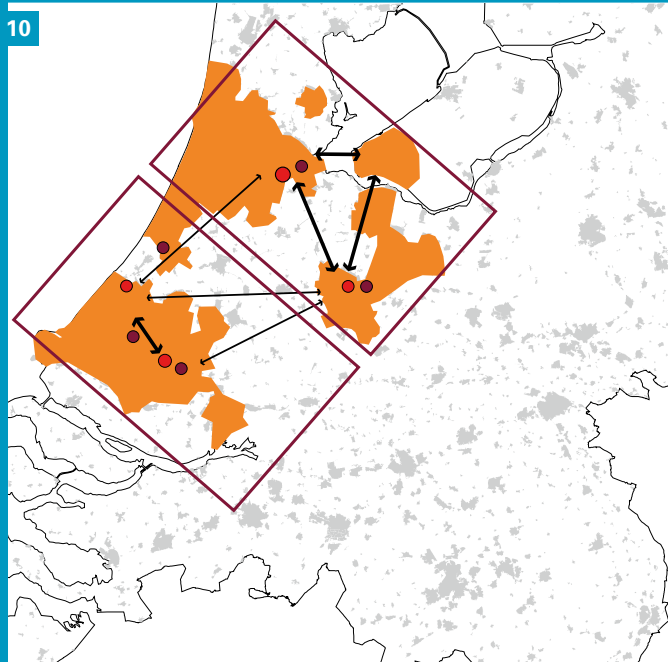

- verbetering van OV- en wegbereikbaarheid

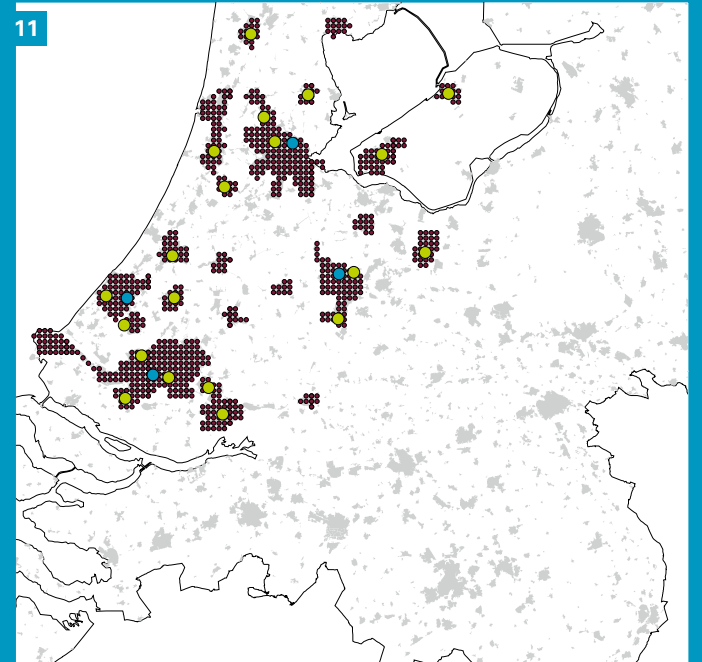

- centrumontwikkeling op het niveau van de Noordelijke en de Zuidelijke Randstad

10

11

11

Optimaal benutten en klimaatbestendig inrichten binnenstedelijke ruimte voor wonen, werken en voorzieningen door

- transformeren

- herstructureren

- intensiveren

12

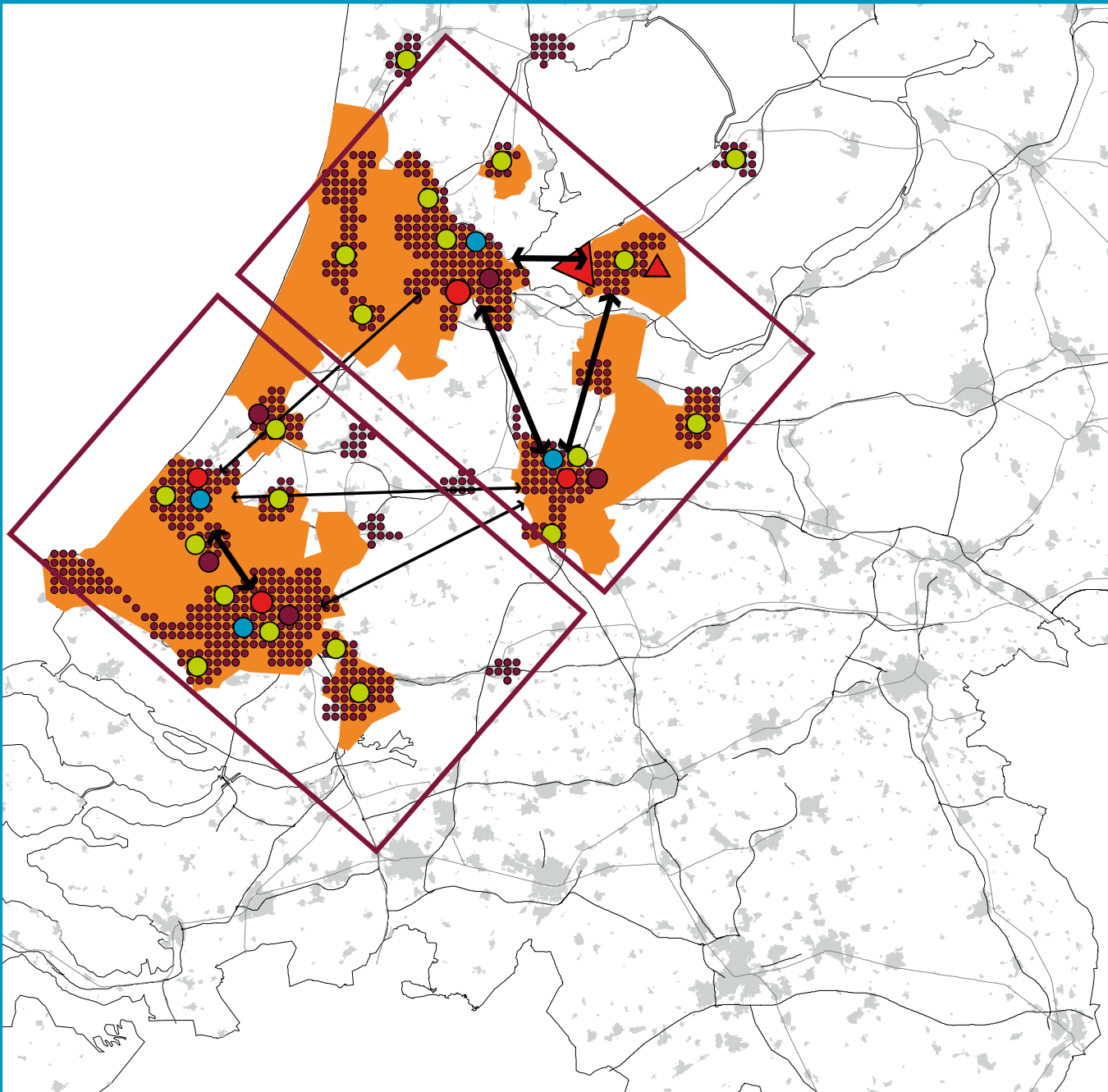

Uitvoeren schaa sprong Almere in relatie met ontwikkeling regio Amsterdam, bereikbaarheid en ecologische verbetering IJmeer - Markermeer

12

**KEUZES –
Krachtige,
duurzame steden
en regionale
bereikbaarheid**

(N.B. De kaarten zijn een
indicatieve weergave)

12. Uitvoeren schaa sprong Almere in relatie met ontwikkeling regio Amsterdam, bereikbaarheid en ecologische verbetering IJmeer-Markermeer.

Met de gemeente Almere worden in 2009 integrale afspraken gemaakt over de verstedelijkingsopgave in de periode 2010-2030, de zogenoemde 'Schaalsprong Almere'. Deze opgave betreft onder meer een toevoeging van 60.000 woningen, het versterken van de sociaaleconomische structuur en het meer in evenwicht brengen van de woon/werkbalans. Het rijk voelt zich om meerdere redenen (mede) verantwoordelijk voor de Schaalsprong Almere. Ten eerste vanwege de internationale concurrentiepositie van de metropoolregio Amsterdam. Die concurrentiepositie moet worden versterkt. De woonstad Almere én de werkstad Almere zullen beide een eigen identiteit ontwikkelen als onderdeel van het grotere geheel. Almere maakt niet alleen deel uit van het metropolitane gebied van Amsterdam, maar vervult daarin ook een belangrijke functie. Dit vraagt om een verdere verknoping van beide gemeenten. Deze verknoping geldt voor de vervoerstromen tussen de Amsterdamse regio en Almere, maar ook moeten de woonmilieus en het economisch profiel op elkaar aansluiten. Het laatste vindt onder meer plaats door nieuwe centrumontwikkeling, bijvoorbeeld in het stadshart in Almere Stad en in Almere Poort. Ten tweede is er in algemene zin een tekort aan bouwlocaties in de (noordelijke) Randstad in de komende decennia. Hierin kan Almere voorzien. Ten derde kan bouwen in Almere de druk op kwetsbare gebieden op het oude land beperken. Een grote bouwopgave in Almere maakt het mogelijk om waardevolle

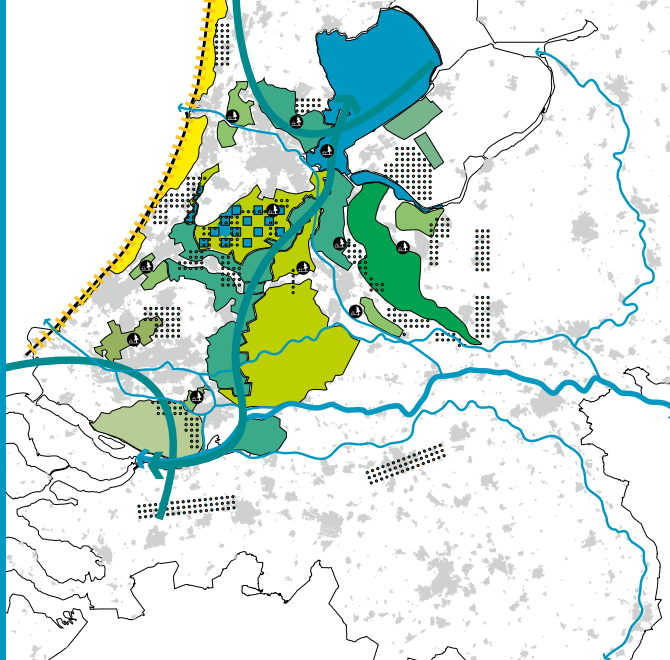
groene gebieden elders te beschermen, zoals de nationale landschappen in Noord-Holland en Utrecht.

Bij de schaa sprong van Almere is aandacht nodig om de achteruitgang van de natuurkwaliteit in het IJmeer en Markermeer te keren. In de toekomstvisie IJmeer/Markermeer is dit een belangrijk onderwerp. Dit heeft ook een relatie met de wijze waarop de schaa sprong wordt vormgegeven. Het herstel van de natuurkwaliteit in deze gebieden is randvoorwaarde voor de ontwikkeling van buitendijkse functies. Het kabinet heeft in het kader van het Programma Randstad Urgent middelen beschikbaar gesteld voor natuurpilots.

De nieuwe woon- en werkmilieus van Almere moeten nadrukkelijk aansluiten bij de toekomstige vraag. Het is bekend dat veel mensen in Almere gaan wonen door het aanbod, type huis en de huisprijzen. Het is wenselijk dat Almere in combinatie met Amsterdam een grote verscheidenheid aan woon- en werkmilieus heeft. Wellicht is dit een veel grotere verscheidenheid dan men in andere regio's gewend is. Het bouwen van bijvoorbeeld woningen is relatief eenvoudig, het bouwen van een duurzame stad is veel moeilijker. Duurzaamheid vraagt om een goede balans tussen people, planet en profit. Ook in ecologische zin zal de uitbouw van Almere duurzaam zijn. De 'cradle-to-cradle' principes zullen binnen maatschappelijk aanvaardbare kosten op alle schaalniveaus (regio, stad, wijk, gebouw) en op de veelvormige relatie tussen land en water worden toegepast.

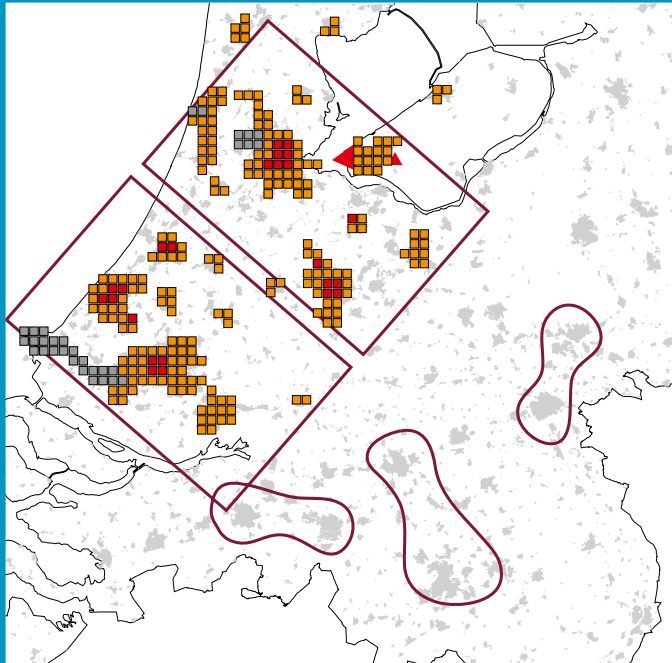
Deelkaarten
Ruimtelijk
ontwikkelings-
perspectief

- Veilige, klimaatbestendige, groenblauwe delta als raamwerk voor verstedelijking**
- versterken van diversiteit en identiteit
- versterken kust
 - ruimte voor de rivier (cq waterweg)
 - van zuidwestelijke delta naar IJsselmeer
 - ruimte voor groenblauwe woonmilieus i.c.m. versterken identiteit landschappen
 - metropolitane parken (zoekgebieden)

- Inzetten op kracht: versterken van de topfuncties**
- versterken van de topfuncties in de steden (hoofdvestiging internationale organisaties en NGO's, wetenschap, internationale congressen, beurzen, tentoonstellingen e.d., stedelijk toerisme, hoofdkantoren multinationals en internationale banken, havens, luchthavens en internationale toegankelijkheid)
 - ontwikkelen havennetwerk
 - versterken hubfunctie van Schiphol
 - versterken van de centrumfunctie van de greenports
 - versterking clusters rond de universiteiten

(N.B. De kaarten zijn een
indicatieve weergave)

- Focus op de stad**
- - steden centraal, met extra inzet op verdichting
 - - opschaling 'daily urban system' van stadsregio's naar Noordelijke en Zuidelijke Randstad
 - - schaa sprong Almere
 - - versterken relaties met andere nationale stedelijke netwerken

- Goede robuuste nationale en internationale verbindingen**
(weg en spoor) met een focus op de corridors naar het zuiden, oosten en zuidoosten.
- - Zuid: A4 Amsterdam - Antwerpen, HSL Zuid en mogelijk verbeterde goederenverbinding Rotterdam - Antwerpen (Robel)
 - - Zuidoost: A2 en mogelijk verbeterde internationale treindienst via Eindhoven in zuidoostelijke richting
 - - Oost: A2/A12, vrij pad voor de ICE naar Keulen, A15 en Betuweroute.
 - - Overig: A1 en op peil brengen verbinding Schiphol - Lelystad

“Toon daadkracht en ambitie”

Bron: Burger tijdens Randstadtafel in Amsterdam, februari 2008

Veilige, klimaatbestendige, groenblauwe delta als raamwerk voor verstedelijking
- versterken van diversiteit en identiteit

- versterken kust

- ruimte voor de rivier (cq waterweg)

- van zuidwestelijke delta naar IJsselmeer

- ruimte voor groenblauwe woonmilieus i.c.m. versterken identiteit landschappen

- metropolitane parken (zoekgebieden)

Inzetten op kracht: versterken van de topfuncties

- versterken van de topfuncties in de steden (■ hoofdvestiging internationale organisaties en NGO's, ■ wetenschap, ■ internationale congressen, beurzen, tentoonstellingen e.d., ■ stedelijk toerisme, ■ hoofdkantoren multinationals en internationale banken, ■ havens, luchthavens en internationale toegankelijkheid)

- ontwikkelen havennetwerk

- versterken hubfunctie van Schiphol

- versterken van de centrumfunctie van de greenports

- versterking clusters rond de universiteiten

Focus op de stad

- steden centraal, met extra inzet op verdichting

- opschaling 'daily urban system' van stadsregio's naar Noordelijke en Zuidelijke Randstad

- schaa sprong Almere

- versterken relaties met andere nationale stedelijke netwerken

Versterken bereikbaarheid (weg en spoor)

- tussen de steden en hun regio's

- tussen de noordelijke en zuidelijke Randstad

Goede robuuste nationale en internationale verbindingen

(weg en spoor) met een focus op de corridors naar het zuiden, oosten en zuidoosten.

- Zuid: A4 Amsterdam - Antwerpen, HSL Zuid en mogelijk verbeterde

goederenverbinding Rotterdam - Antwerpen (Robel)

- Zuidoost: A2 en mogelijk verbeterde internationale treindienst via Eindhoven in

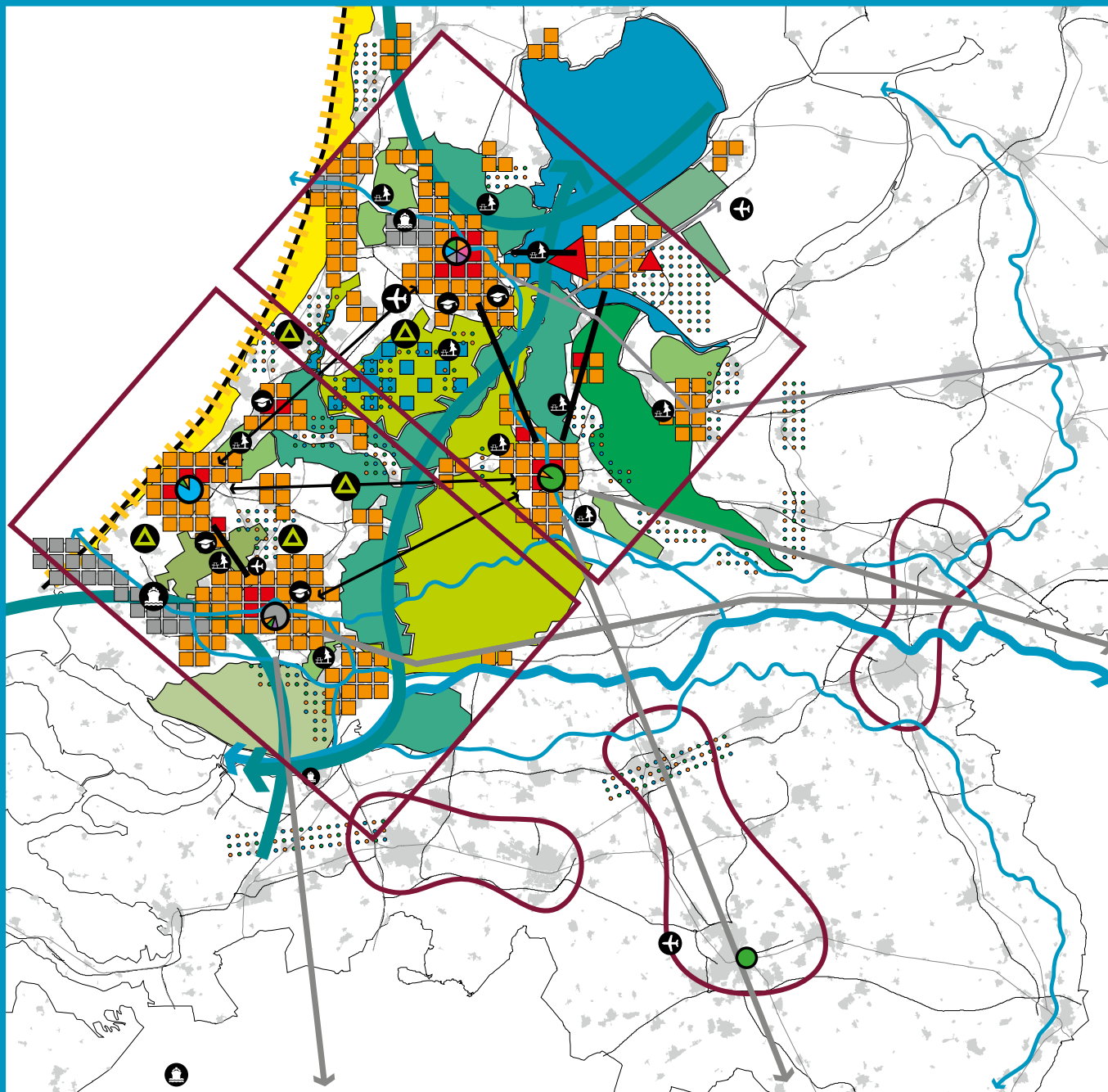
zuidoostelijke richting

- Oost: A2/A12, vrij pad voor de ICE naar Keulen, A15 en Betuweroute.

- Overig: A1 en op peil brengen verbinding Schiphol - Lelystad

Ruimtelijk
ontwikkelings-
perspectief

(N.B. De kaarten zijn een
indicatieve weergave)

3.

Acties voor de toekomst

Met de Structuurvisie Randstad 2040 wordt de al ingezette koers vanuit Nota Ruimte aangevuld en aangescherpt. Veel initiatieven en projecten die bijdragen aan deze aanscherping zijn reeds in uitvoering of in voorbereiding. Het kabinet komt voor de uitvoering van de visie niet met een nieuw, omvangrijk programma. Het wil aansluiten bij wat al loopt en een beperkt aantal nieuwe acties in gang zetten.

Scherpe rijkskeuzes voor de lange termijn zijn van belang om nieuwe initiatieven, ondernemerschap en private investeringen te stimuleren. Ook in de dialoog met burgers is herhaaldelijk opgeroepen om duidelijke keuzes te maken. Met de Structuurvisie Randstad 2040 geeft het kabinet daaraan gehoor.

Om daadwerkelijk resultaten te behalen wordt gewerkt langs drie sporen:

- uitwerking in (rijks)beleidsdocumenten en andere instrumenten zoals convenanten, stimuleringsubsidies, algemene maatregelen van bestuur of inpassingsplannen (beleidsagenda);
- stimuleren van kennis en innovatie (kennisagenda);
- investeringen in concrete projecten (investeringsagenda).

Deze aanpak sluit aan bij de adviezen van het *Platform Randstad 2040*, de *SER* en de *Vrom-raad in samenwerking met Raad Landelijk Gebied* en *Raad Verkeer en Waterstaat*.

De doorwerking van de gestelde keuzes wordt zichtbaar in:

- 1. uitwerking in lopende beleidsprogramma's van rijk en regio;**
- 2. uitvoering van de research & development agenda in relatie met het Programma Randstad Urgent;**
- 3. uitvoering van de lopende projecten van het Programma Randstad Urgent;**
- 4. de mogelijke zoektocht naar enkele 'Randstad Sleutelprojecten';**
- 5. uitvoering van lopende en nieuwe 'Uitvoeringsallianties Randstad 2040'.**

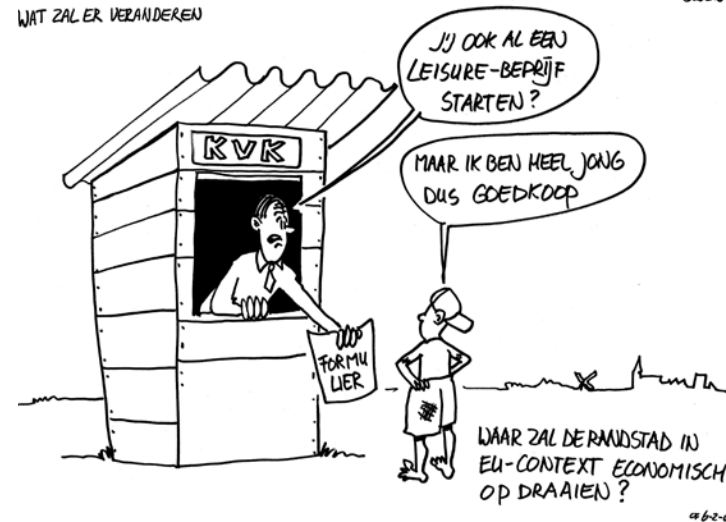
1. Uitwerking in lopende beleidsprogramma's van rijk en regio

Het kabinet stuurde in 2008 drie brieven aan de Tweede Kamer met daarin een aantal keuzes op het gebied van toerisme, industrie en innovatie. In deze kabinetsperiode maakt het kabinet ook strategische keuzes over onder meer:

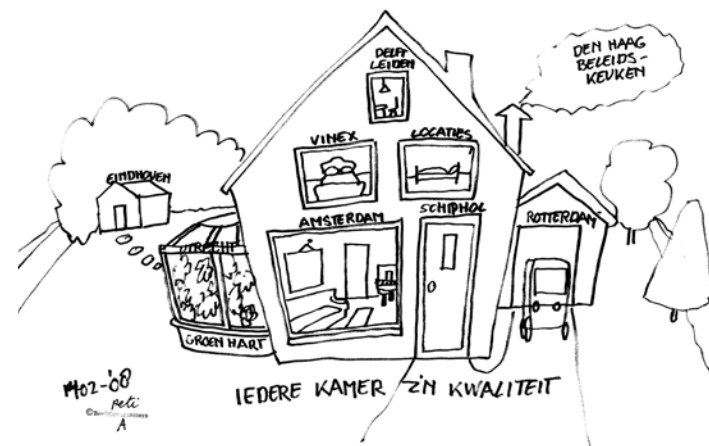
- bereikbaarheid en mobiliteit in de *Mobiliteitsaanpak*;
- de toekomst van Schiphol in de *Luchtvaartnota en de Structuurvisie Schiphol*;
- het zeehavenbeleid in de *Zeehavennota*;
- de beheersing van overstromingsrisico's en het verdelingsvraagstuk van zoet en zout water naar aanleiding van resultaten van Deltacommissie die zullen worden verwerkt in het *Nationaal Waterplan*;
- de afbakening en invulling van de robuuste groenblauwe structuur van de delta in de *Agenda Landschap*.

WAT ZAL ER VERANDEREN

GROEN

DE RANDSTAD IS EEN HUIS

2. Uitvoering van de research & development agenda in relatie met het Programma Randstad Urgent

Om resultaat te behalen, is meer kennis en innovatie nodig. Acties die voortvloeien uit de Structuurvisie Randstad 2040 krijgen een plek in (inter)departementale kennis- en innovatieprogramma's. Daarvoor wordt in relatie met het Programma Randstad Urgent een agenda uitgewerkt met een aantal speerpunten:

- Groenblauwe Delta;
- binnenstedelijke verdichting en kwaliteit van woon- en werkmilieus;
- pro-actieve kustontwikkeling;
- kwaliteitssprong in mobiliteit.

Landelijke kennis- en innovatieprogramma's en de werkprogramma's van planbureaus en adviesraden kunnen een bijdrage leveren aan de speerpunten.

3. Uitvoering van de lopende projecten van het Programma Randstad Urgent

Het beter verbinden van initiatieven en projecten kan afzonderlijke initiatieven sterker maken en leiden tot nieuwe initiatieven en projecten. Het kabinet levert in het Programma Randstad Urgent een actieve bijdrage door middel van het:

- voeren van marketing en communicatie van voorbeeldprojecten;
- periodiek organiseren van Randstadsymposia;
- organiseren van prijsvragen;
- bevorderen van een betere afstemming tussen de kennis- en innovatieprogramma's van overheden, universiteiten, kennisinstellingen, marktpartijen en maatschappelijke organisaties.

4. Onderzoek naar sleutelprojecten

Op basis van een evaluerend onderzoek naar de huidige sleutelprojecten start het kabinet mogelijk met een verkenning naar integrale en substantiële 'Randstad Sleutelprojecten' voor de periode na 2020. Het kabinet denkt daarbij aan een gering aantal substantiële projecten. Ze zijn van grote nationale betekenis, hebben een internationale uitstraling in ruimtelijk-fysieke én functionele zin en zijn integraal van karakter. De projecten sluiten aan op de opgaven, leidende principes en keuzes in deze visie. Voorbeelden zijn de organisatie van de Olympische spelen, integrale veiligheidsprojecten en groot-schalige stedelijke ingrepen van internationale allure.

5. Lopende en nieuwe 'Uitvoeringsallianties Randstad 2040'

Het kabinet realiseert zich dat het de ambities niet alleen kan waarmaken. 'Uitvoeringsallianties' van overheden, marktpartijen, maatschappelijke partijen en burgers zullen gezamenlijk de uitvoering op moeten pakken. In aansluiting op de visie is al met een vijftal van dergelijke allianties gestart, voor onder meer metropolitane parken, havensamenwerking en stedelijke transformatie.

INTERNATIONALE EVENEMENTEN MET DUURZAME, RUIMTELIJKE BIJDRAGE

Het kabinet staat open voor bijzondere vormen van projecten, zoals de organisatie van grote evenementen. Het gaat dan vooral om evenementen die passen bij een of meer van de keuzes. Wereldtentoonstellingen kunnen bijvoorbeeld een gebied iets nalaten wat zonder dat evenement moeilijker gelukt zou zijn. De Olympische Spelen in Nederland (100 jaar na de Spelen van Amsterdam in 1928) kan zo'n evenement zijn, maar ook een toekomstige 'aquade' (een cultuurmanifestatie van onder meer de watersector en de vrijetijdsindustrie) of een bouwtentoonstelling. Het belangrijkste hierbij is dat nagedacht wordt over de duurzame en ruimtelijke bijdrage van deze evenementen nadat ze zijn gehouden.

4.

**Hoe zijn
de keuzes
tot stand
gekomen**

“De Randstad is van iedereen”

Een belangrijk uitgangspunt bij Randstad 2040 is een visie te maken die mensen, steden en kwaliteit centraal stelt. Mede daarom is de visie gevoed door mensen die een dwarsdoorsnede vormen van de inwoners en de gebruikers van de Randstad. Er is een intensieve dialoog gevoerd met ondernemers, burgers en maatschappelijke instellingen. Op basis van inspirerende ontwerpbeelden, uitkomsten van onderzoek en discussies met politici hebben zij aangegeven wat zij belangrijk vinden voor de toekomst van de Randstad.

Bron: Burger tijdens Randstadtafel in Amsterdam, februari 2008

AANLEIDING RANDSTAD 2040

Bij de vaststelling van de Nota Ruimte heeft de Eerste Kamer in 2006 het kabinet opgeroepen een structuurvisie en een investeringsstrategie op te stellen. De Startnotitie Randstad 2040 markeerde het vertrekpunt van dit project. Deze notitie is in juni 2007 vastgesteld. Hierin heeft het kabinet in beeld gebracht voor welke opgaven de Randstad staat. De drie hoofdopgaven zijn:

- een klimaatbestendige delta;
- bereikbaarheid en economische dynamiek;
- kwaliteit van leven door een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat.

Dialogo

In een unieke inspirerende dialoog met burgers en stakeholders zijn meningen, visies en ideeën verzameld die invulling hebben gegeven aan het ontwikkelingsbeeld Randstad 2040. De groep stakeholders bestond uit ondernemers, maatschappelijke instellingen en professionals uit de wetenschap en advieswereld.

VROM heeft aan *De Vereniging de Publieke Zaak (DPZ)* gevraagd de dialoog met burgers in coproductie vorm te geven. Door de gekozen opzet zijn vele duizenden mensen in contact gekomen met Randstad 2040. Door middel van een campagne zijn zoveel mogelijk verschillende mensen geworven voor de dialoog. Om jongeren en moeilijk bereikbare doelgroepen bij het traject te betrekken, zijn extra inspanningen gedaan. Ruim 15.000 Nederlanders hebben op verschillende manieren deelgenomen aan de dialoog.

Online discussies

Er zijn vier online discussies georganiseerd. Dit waren interactieve sessies waarin ongeveer 400 burgers anoniem met elkaar konden discussiëren over de meest relevante thema's voor de Randstad. Na iedere discussie kon worden vastgesteld hoeveel mensen het eens waren met een bepaalde stelling en op basis van welk argument. Naast deze discussies was het ook mogelijk om nieuwe onderwerpen voor de Randstadagenda aan te dragen. De mentaliteit van mensen en de gezondheid zijn daarvan voorbeelden.

Randstadtafels

In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag zijn zeven 'Randstadtafels' georganiseerd met zowel stakeholders als burgers. Bij iedere tafel was een politieke vertegenwoordiger aanwezig om actief deel te nemen aan de discussie. Er werd gediscussieerd over thema's die de burgers in de online discussie het belangrijkste hadden gevonden. Bij de Randstadtafels speelden de eerste ruimtelijke ontwerpen uit de ontwerpateliers een belangrijke rol. Zij gaven een 'verbeelding' aan de keuzes die gemaakt moesten worden, gezien de beperkte ruimte in de Randstad.

Online toets

De resultaten van de Randstadtafels zijn geanalyseerd en vertaald naar een online toets. Hieraan hebben in een maand tijd ruim 13.500 mensen meegedaan. Het doel van deze toets was:

- deelnemers duidelijk maken welke keuzes moeten worden gemaakt en wat de consequenties hiervan zijn;
- onderzoeken welke oplossingsrichtingen en keuzes, die in eerdere stappen in het burgertraject en het overall visietraject zijn geformuleerd, worden ondersteund, en waarom;
- draagvlak voor de besluitvorming creëren.

De werkconferentie

Tijdens een afsluitende werkconferentie werden de verschillende inzichten met elkaar verbonden. Hier konden deelnemers reageren op stellingen die per onderwerp gemaakt waren. Burgers en professionals hebben gezamenlijk een advies aan de minister van VROM aangeboden op basis van de resultaten van de dialoog. Aan de conferentie namen ongeveer 200 mensen deel.

Het burgerpanel

Het burgerpanel was een online panel gedurende het gehele traject. Hiervoor hebben zich ongeveer 2.000 mensen aangemeld. Uiteindelijk bleken er zo'n 200 actief. Regelmatig werden stellingen voorgelegd en polls gehouden.

Advies en onderzoek

Om verdieping aan te kunnen brengen in de structuurvisie heeft het kabinet advies gevraagd aan de SER en de Vrom-raad in samenwerking met de Raad voor het landelijk gebied en Raad voor Verkeer en Waterstaat. Het Ruimtelijk Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en het Centraal Planbureau hebben gezamenlijk een ex-antetoets opgesteld. Daarnaast heeft onderzoek plaatsgevonden naar onder meer uitvoeringsstrategieën in een aantal andere Europese regio's en is een internationale benchmark uitgevoerd.

Onder leiding van René Smit, ambassadeur van Randstad 2040, is een platform van deskundigen gevormd. Dit heeft op twee momenten in het traject advies gegeven, met name over de positionering en de uitvoering van de langetermijnvisie. Om ook milieueffecten mee te wegen in de keuzen is een planMER opgesteld.

UNIEKE INZET 'BELEID MET BURGERS'

Nog niet eerder is op deze schaal en met inzet van zoveel verschillende instrumenten 'beleid met burgers' tot stand gekomen. Veel van de uitkomsten van de dialoog zijn gebruikt bij het opstellen van de Structuurvisie Randstad 2040, bijvoorbeeld ter inspiratie voor nieuwe ideeën of als steun in de rug voor bestaande denklijnen. Alle bijdragen zijn bij de politiek aangedragen. Natuurlijk kon niet alle inbreng worden gehonoreerd en heeft het kabinet keuzes gemaakt uit meer en minder 'bruikbare elementen'. Op www.randstad2040.nl zijn alle uitkomsten van de dialoog te vinden. Daarnaast zal de minister van VROM namens het kabinet eind 2008 op schrift zetten hoe met de suggesties is omgegaan en waarom sommige onderwerpen wel en andere niet hun weg vonden naar de structuurvisie.

Ontwerp

De inhoudelijke discussie en de dialoog over de toekomst van de Randstad zijn gevoed via beelden uit ontwerpend onderzoek. Deze beelden zijn tot stand gekomen door nieuwe ontwerp-vragen in beeld te brengen. De vraagstukken hebben de keuzes voor de politiek vormgegeven. Op grond van de thema's 'groenblauw', 'netwerken' en 'verstedelijking' zijn drie inspirerende toekomstbeelden (modellen) gecreëerd: de Randstad als 'Wereldstad', als 'Kuststad' en als 'Buitenstad'. Met deze modellen zijn vraagstukken meer inzichtelijk gemaakt en is de variatie in mogelijke toekomstbeelden voor de Randstad in beeld gebracht.

Groenblauw

Vanuit het thema 'groenblauw' zijn de basiskeuzes voor de drie modellen gelijk: het landschap wordt erkend als drager van verstedelijking en als waarde die de Randstad zijn unieke identiteit geeft. Vervolgens is in elk model een andere invulling gegeven aan de manier waarop het landschap wordt ingezet om de kwaliteit van de Randstad te versterken. De diversiteit en identiteit van de landschappen worden op verschillende manieren versterkt.

Netwerken

Belangrijke conclusies vanuit het thema 'netwerken' zijn:

- de bereikbaarheid is de achilleshiel van de Randstad;
- de hoofdstructuur en lokale structuren van de Randstad zijn steeds minder van elkaar te onderscheiden.

Het aanbrengen van hiërarchie in het verkeers- en vervoersnetwerk van de Randstad kan de bereikbaarheid verbeteren. In alle drie de modellen is het hoofdsysteem gescheiden van

het lokale systeem. Het lokale systeem is vervolgens in elk model op een andere manier ingevuld, waardoor de Randstad op een andere manier met haar achterland is verbonden. Verder was het belangrijk rond het hoofdnetwerk van de Randstad verschillende bestemmingen te concentreren, zoals plaatsen van samenkomst, kantorenlocaties, bedrijventerreinen en weekend- en recreatieve bestemmingen. Wanneer de bestemmingen via het hoofdsysteem goed verbonden zijn, kunnen de nieuwe verstedelijkingslocaties lokaal of regionaal worden georganiseerd.

Verstedelijking

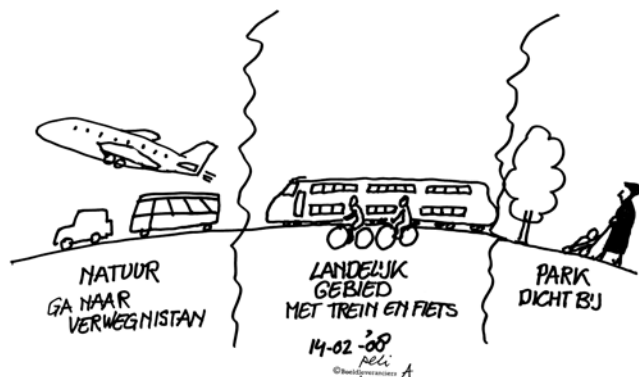
Vanuit het thema 'verstedelijking' is gezocht naar oplossingen om met de grote ruimtelijke opgave in de Randstad om te gaan. De wens was om de kwaliteit van de leefomgeving te versterken. In de modellen is op de volgende drie manieren omgegaan met de ruimtelijke opgave:

- 'ruimte vergroten' (Wereldstad);
- 'ruimte volgen' (Buitenstad);
- 'ruimte maken' (Kuststad).

Uitvoeringsallianties

In de aanloop naar de structuurvisie is een aantal allianties gestart. In deze allianties werken belanghebbende partijen zoals overheden, marktpartijen en maatschappelijke organisaties samen. Met het publiceren van de structuurvisie stoppen de allianties niet. Zie ook pagina 67.

RANDSTAD MOBILITEIT EN GROENGENOT

EEN STERKE RANDSTAD

INBRENG VAN RIJK EN REGIO

De vernieuwende aanpak in de bestuurlijke samenwerking tussen rijk en regio, zoals die bij alle Randstad Urgent projecten wordt gevolgd, is ook bij Randstad 2040 toegepast. In bestuurlijke overleggen van de minister van VROM met wethouders van Amsterdam en Den Haag en gedeputeerden van Noord-Holland en Zuid-Holland zijn concepten en bouwstenen van de visie besproken. Daarnaast hebben de vier provincies, de vier stadsregio's, de vier grote steden en Almere informatie, ideeën, keuzes, meningen en inzichten aangeleverd. Ook is er onder leiding van de Minister van VROM rijksbreed intensief samengewerkt aan de visie.

TOT SLOT

Bij het tot stand komen van de Structuurvisie Randstad 2040 is onder meer gebruik gemaakt van adviezen van professionele adviseurs (SER, Vrom-raad, planbureaus) en de inbreng van ontwerpers, burgers en andere deskundigen. Ook is een rapport opgesteld waarin de duurzaamheids- en milieueffecten van de visie in beeld zijn gebracht. Dat is het 'PlanMER'. De visie en deze PlanMER worden tot eind oktober 2008 ter inzage gelegd. Daarmee kon iedereen niet alleen voorafgaand aan de visie inbreng leveren, maar wordt iedereen ook in staat gesteld te reageren op de structuurvisie.

**“Randstad 2040:
internationaal
sterk en
regionaal
aantrekkelijk”**

Bron: Persbericht VROM, september 2008

Woordenlijst

Afkortingen

- AMvB: algemene maatregel van bestuur
DPZ: Vereniging De Publieke Zaak
IBO: interdepartementaal beleidsonderzoek
ICE: Intercity-Express
MER: milieueffectrapport
MIRT: Meerjaren programma infrastructuur ruimte en transport
PKB: planologische kernbeslissing
SER: Sociaal-Economische Raad
WLO: Welvaart en Leefomgeving
Wro: Wet ruimtelijke ordening (2008)

Verklarende woordenlijst

Benchmark: vergelijkend onderzoek naar economische kracht waarin een rangorde wordt aangegeven.

Boezem(system): (systeem van)waterplas(sen) waarin polderwater geloosd wordt.

Bundeling: stedelijke functies binnen een gebied bij elkaar brengen.

Cradle-to-cradle principe: 'afval is voedsel', ontwikkeld door William McDonough en de Michael Braungart, zie ook www.afvalisvoedsel.nl.

Greenport: gebied dat door het Kabinet is aangewezen om de economische kracht van de Nederlandse tuinbouw verder te vergroten.

Hubfunctie: overstapfunctie.

Rijksbufferzone: zone ter voorkoming van verstedelijking en het realiseren van groene functies teneinde een kwaliteit te realiseren die aantasting van het gebied kan tegengaan, aangewezen door het rijk.

Structuurvisie: strategisch beleidsdocument met een uitvoeringspakket waarin de overheid haar beleid vastlegt en inzicht biedt in de wijze waarop zij haar voornemens denkt te realiseren.

Verdichting: binnen de stad meer functies om een oppervlak brengen.

Verzilting: het 'verzouten' van de grond of het grondwater.

Colofon

Publicatie

Ministerie van VROM, 2008

Foto credits

pagina 66 Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam

pagina 42 Rotterdam DS+V Rotterdam

pagina 72 Pepijn Lutgerink

Alle andere foto's VROM: Menno Kuiper en Rob Poelenjee,
Madelon Hendrich

Tekeningen

© Beeldleveranciers

Redactie

Son & Co B.V.

Vormgeving

Studio Minke Themans

Ontwerp logo Randstad 2040

Vorm 5

Meer informatie

www.vrom.nl/randstad2040

RANDSTAD 2040

SAMENVATTING STRUCTUURVISIE